

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ Κ' ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ

Συνήντησα τόν Δήμη Καπετανάκη γιά πρώτη φορά τό 1919. Ήταν στή Σμύρνη, στήν γ' δημοτικοθ. Πηγαίναμε κι' ολόδυο στό άρχαίο και φημισμένο Λύκειο Αρώνη.

Ήταν μικροκαμωμένος, άδυνατος, έξαιρετικής αντιλήψεως και είχε μάλιστα εύαισθησία τόσο μεγάλη που φαινόταν συχνά ύπερβολική.

'Ο χαρακτήρα του ήταν πράσινος κι' ανεξίκακος. Δέν θυμούμαι ποτέ μέσα στά χρόνια που μάς είδαν νά μεγαλώνουμε και νά τραβούμε τό δρόμο μας στή ζωή, ό καθένας άποδος σύμφωνα μὲ τήν ιδιοσυγκρασία του και τήν προοπτική του, νά σκιάσε τήν φιλία μας τό παραμικρό συνεφάκι ή νά κλονίσθηκε στό έλάχιστο ή έμπιστο σύνη μας.

'Έγωστής γιατί είχα λίγωτερα νά δώσω, συνεχώς τού βλεγα τά φιλολογικά μου σχέδια, τόν ξβαζα και διάβαζε τά γραψίματά μου και τόν άπασχολούμενα μὲ τίς σκέψεις μου. Ποτέ δέν τό βρήκε αύτό ύπερβολικό και ποτέ δέ μ' έπέκρινε. 'Έκεινος έκαμε πολύ λιγώτερα σχέδια και διάβαζε περισσότερο κι' δταν τόν ένδιέφερε ένας συγγραφέας τόν διάβαζε μὲ πάθος. "Όταν άνακάλυψε τόν Πώλ Μπουρζέ, γιά μήνες ήταν σ' ένα είδος ύπερδιεγέρσεως. "Ηθελε νά διαβάσει δλο του τό δρόγο και δλη τή φιλολογία που είχε δημιουργηθεί γύρω άπ' αύτό. 'Ακατάπαυτα έκανε έξερευνήσεις και κάθε φορά που κατάφερνε νά προσθέσει κάτι νέο στήν βιβλιοθήκη του τόν Μπουρζέ, τό πρόσωπό του έλαμπεν άπο χαρά.

'Η γνωριμία του μὲ τόν Μαρσέλ Προύστ δέν ήταν λιγώτερο ζωηρή. Δέν άρκεσθηκε νά καταβροχθίσει τό περίφημο μυθιστόρημά του—ποταμός. "Ηθελε νά διαβάσει κι' δ, τι άλλο είχε γράψει αύτός, δ, τι είχε γραφεί γι' αύτόν.

'Αγάπησε πολύ τόν Γκύ ντέ Μωπασσάν και γνώριζε άπο τότε τόν Μπαλζάκ καλά. Δέν έδειξε ίδιαίτερο ένδιαφέρον γιά τόν Φλωμπέρ, γιά τόν άποδο έτρεφα μεγάλο θαυμασμό και τού μιλούσα άκουραστα, άν και ήταν πάντα πολύ ένήμερος τής φιλολογικής του σταδιοδρομίας και μού έδινε πληροφορίες που μού ήταν σύγνωστες γιά τόν Bouvard et Pécuchet ή τίς άπόπειρές του στό θέατρο. Δέ νομίζω νά είναι σωστό αύτό που έλέχθη γιά τήν προσήλωσή του στήν κυρία ντέ Σεβινιέ. Είναι άλληθεια πώς δ Καπετανάκης είχε μιά πολύ ώραια έκδοση τών, 'Επιστολῶν, άλλα καθαρά αυμπτωματικά τού τήν είχα προσφέρει κάποτε στήν δημοκαστική του έορτή, κατά τή συνήθεια που είχαμε και που έκεινος είχεν έγκαινιάσει νά άνταλλάσωμε σ' αύτές τίς περιστάσεις δώρα. Ποτέ ή ένδοξη και χαρι-

τωμένη μαρκησία δέ μού φαίνεται νά τόν προσείλκυσε.

"Έγινε πολὺς λόγος άπ' τούς "Αγγλους φίλους του γιά τήν έπιδεκτικότητά του μαθήσεως και θέλω νά προσθέσω έδω τήν προσωπική μου μαρτυρία. 'Η έπιδοσή του ήταν δημολογούμενως καταπληκτική. Είχε μεγαλώσει μή γνωρίζοντας περισσότερα γαλλικά άπο οιονδήποτε μαθητή έλληνικού γυμνασίου, που είναι, καθώς δλοι γνωρίζουμε, μᾶλλον άσήμαντα. Μιά μέρα ζήτησε νά πάρνει μαθήματα άπ' τήν Γαλλίδα κυρία που δίδασκε τά μικρότερα άδελφια μου. 'Η πρόοδός του ήταν άλματώδης. Σέ λίγο καιρό ήταν ίκανός νά κάμει έξερευνήσεις στήν περιοχή τής γαλλικής λογοτεχνίας σάν κι' αύτές που άναφέρω πάρα πάνω.

Πολὺ δργότερα, νομίζω άφοι πήγε στό Πανεπιστήμιο, θέλησε νά μάθη γερμανικά. 'Η ίδια ίστορία έπανελήφθηκε. Μέσα σὲ μερικούς μήνες Χάινε, Χέλντερλιν, Νόβαλις ήσαν φίλοι του.

Μέ τά άγγλικά, που χρησιμοποίησε μ' ένα τρόπο που άφισεν έκστατικούς τούς "Αγγλους φίλους του, δέν είχε στήν άρχη τύχη. 'Ο θεϊος και κηδεμών τού Καπετανάκη, γιά τόν άποδο είχα τόν πιό μεγάλο σεβασμό, μού ζήτησε μιά μέρα νά δώσω μαθήματα στό φίλο μου. 'Η διατύπωση τής έπιθυμίας αύτής ήταν σχεδόν διαταγή γιά τούς δυό μας. "Ημουν λίγο στενοχωρημένος, γιατί δέν είχα ποτέ άρμονικές σχέσεις μὲ τούς γραμματικούς κανόνες καμμιάς γλώσσας κι' ή προσήλωσή μου στήν άρχη τής ήσαστον προσπάθειας δέν ήταν εύκολο νά ξεριζωθεί. "Επλασα λοιπόν τή θεωρία πώς δταν διαβάζει κανείς συστηματικά μιά ξένη γλώσσα που δέ γνωρίζει μπορεί πολὺ γρήγορα νά έξικειθεί μ' αύτήν. 'Αγόρασα γιά λογαριασμό τού Δήμη τό πιό άκατάλληλο άγγλικό μυθιστόρημα, μόνο και μόνο γιατί είχα συμπάθεια σ' αύτό, μιά περιπέτεια άποδο τή Γαλλική 'Επανάσταση, άπο τήν περίφημη σειρά τής βαρωνίδος "Ορξυ, κι' άρχισαμε τά μαθήματα. Θυμάμαι τήν τοποθεσία τού κεφαλαίου που πιάσαμε και που σήμερα μού φαίνεται λίγο συμβολική, γιατί ήταν άκριβως ή θύρα τής Αγγλίας, τό Δούριο, άπ' δπου δ Καπετανάκης έπρόκειτο νά μπει γιά νά βρει τελικά τό δρόμο του, τή δόξα και τό θάνατο. Μερικοί ρωμαντικοί "Αγγλοι άριστοκράτες συνωμοτούμσαν μέσα σ' ένα πανάθλιο ταβερνεῖο γεμάτο καπνούς πώς θ' άρπαξουν άπ' τούς Γάλλους έπαναστάτες ώρισμένους άπ' τούς πιό έπιφανείς αλχμαλώτους των... Λέξεις δπως τό rafters, tankard, που έξηγαμσα, μού ξανάρχονται στή μνήμη. Περιττό δμως νά προσθέσω πώς

δὲν ξέμαθα τὸν Καπετανάκη ἀγγλικά καὶ διερωτῶμαι τώρα πῶς δὲν τοῦ ἐδημιούργησα μὲ τὴν ἀδεξιότητά μου μιὰ προκατάληψη κατὰ τῆς ἀγγλικῆς γλώσσας.

'Απ' τὸ Πανεπιστήμιο καὶ πέρα ὅρχισα νὰ τὸν βλέπω λιγότερο. Οἱ ἀσχολίες μας μᾶς κρατοῦσαν χωρισμένους καμμιὰ φορά γιὰ πολὺν καιρό, ἀλλὰ ποτὲ δὲν ἔπαισα, πολλὲς φορὲς τὴν Κυριακή, ν' ἀνεβαῖνω στὴν Κυψέλη, ὅπου ἔμενε τότε, καὶ συχνά, δταν γύριζα τὸ βράδυ σπίτι, τὸν εὔρισκα μέσα στοὺς οἰκείους μου, στοὺς δποίους ἥταν ἔξαιρετικὰ προσφιλῆς. Μᾶς διηγόταν τὶς θαυμαστές του περιπέτειες ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ πράγματα ποὺ ἔβλεπε καθεμέρα. Τὸν γοητεύαν οἱ τύποι μὲ τὶς ἀδυναμίες καὶ τὶς λόξες καὶ δὲν τοῦ ξέφευγε ἡ κωμικότητα τῶν στάσεων καὶ τῶν χαρακτήρων. Χωρὶς ποτὲ τὸ χιοῦμορ του νὰ ἔχει τὴν παραμικρή κακία. 'Η μορφὴ ὅμως ποὺ ἐδέσποζε σύλλα αὐτὰ τὰ χρόνια στὴν ψυχὴ τοῦ Καπετανάκη ἥταν δ. κ. Π. Κανελλόπουλος. «Στὰ 1930», γράφει δ τέως Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως, «μὲ πλησίασε δ Καπετανάκης στὸ Πανεπιστήμιο. Τότε ἡμουν δάσκαλος κι' ἥταν ὁ μαθητής μου. Τὸν κράτησα κοντά μου, γιατὶ ὁ δάσκαλος εἶχε περισσότερη ἀνάγκη ἀπὸ τὸ μαθητὴ παρ' δ, τι ὁ μαθητὴς ἀπὸ τὸ δάσκαλο». Δὲν ξέρω δὲν ὁ Καπετανάκης εἶχε τὸ ἴδιο αἰσθημα γιὰ τὴν φιλία αὐτὴ ποὺ ἔγειριζεν δλον τὸν ψυχικὸ του κόσμο. Μοῦ φαινόταν τόσο προσηλωμένος στὸν δάσκαλό του ποὺ ἔμοιαζε μὲ βιολί ποὺ δ. κ. Κανελλόπουλος κρατοῦσε τὸ δοξάρι. Μέσω τοῦ μαθητὴ ἔγγωρισα καὶ ἔθαύμασα τὸ δάσκαλο.

'Η λέξη βιολί ἥρθε τυχαῖα στὴν ἄκρη τῆς πέννας μου, καθὼς ὅμως τὴν βλέπω γραμμένη μοῦ φαίνεται νὰ ταιριάζει τόσο στὸν Καπετανάκη. 'Ηταν δλος εὐαισθησία. 'Ο Κ. Χρηστομάνος ἔγραψε στὸ Βιβλίο τῆς Αὐτοκράτειρας 'Ἐλισσάβετ, ποὺ ἀκριβῶς μοῦ χάρισε ὁ φίλος μου σὲ μιὰ ἔορτή μου, πῶς ἡ βασιλικὴ του μαθήτρια τοῦ φάνηκε μιὰ μέρα σὰν ἔνα παράξενο πουλί ποὺ δὲν τὸ αἰσθάνεσαι ποτὲ δλόκληρα δικό σου. 'Ηταν μαζὶ σὰν φῶς καὶ σὰ σκιά, μιὰ δπτασία μ' ἀναπάντεχα κι' ἰδιότροπα παιχνιδίσματα. Προσπαθῶντας νὰ κλείσω μέσα σὲ μερικὲς φράσεις τὴ μορφὴ τοῦ Καπετανάκη, σκέπτομαι τὸν Χρηστομάνο. Νομίζω πῶς δὲν εἶναι σωστὸ νὰ λέγεται πῶς ἡ Χαϊδελβέργη ἡ τὸ Καϊημπριτς ἔξασκήσανε διαδοχικὰ πάνω του μιὰν ἀπόλυτῃ ἐπιρροή. 'Απὸ τὸ 1919 δ Καπετανάκης δὲν ἀλλάξε καθόλου. 'Ο κύκλος τῶν διερευνήσεων του κάθε χρόνο γίνηκε μεγαλύτερος κι' ἡ ἐμπειρία του βαθύτερη, τίποτα ὅμως δὲν μπόρεσε ν' ἀλλοιώσει τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς σκέψεως καὶ τῆς ψυχῆς του.

'Απὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ εἶμαστε συνδρομηταὶ στὴ Διάπλασι τῶν Παίδων δ Καπετανάκης δὲν ἔπαισε νὰ γράφει. 'Ο ἀγαπητός μου Γιάννης Καπετανάκης μοῦ λέγει,

ὅτι ἔχει μεγάλον ἀριθμὸ χειρογράφων του κι' εἶμαι βέβαιος πῶς δὲν ἀναζητήσω στὰ χαρτιά μου θά εύρω κι' ἔγω μερικά. 'Ωστόσο δὲ θυμάμαι νὰ ἐπιδόθηκε στὴν ποίηση παρὰ ἀργά, πολὺ ἀργά, τοσοὶ ἀφοῦ τελείωσε τὸ Πανεπιστήμιο. Οἱ πρῶτοι του στίχοι νομίζω ἥταν γιὰ τὴ θάλασσα. Λυπούμαι σήμερα ποὺ δὲν τοὺς πρόσεξα περισσότερο. Μοῦ ἔκαμε τόση ἐντύπωση νὰ βλέπω τὸ Δῆμη νὰ καταπιάνεται μὲ τὴν ποίηση, ποὺ δὲ σκέφθηκα νὰ τοὺς κυττάξω καλύτερα.

Βλέποντας περισσότερο τὸ πρακτικὸ μέρος τῆς ζωῆς, καμμιὰ φορὰ τὸν ζάλιζα νὰ πάρει τὸ δίπλωμα τῶν νομικῶν. Εἶχε πάρει μὲ μεγάλους ἐπαίνους τὸ δίπλωμα τῶν πολιτικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἐπιστημῶν καὶ μιὰ μικρὴ προσπάθεια τοῦ ἥταν ἀρκετὴ γι' αὐτό. Πάντα μοῦ ξέφευγε. Τὸ ἔκαμε μὲ τόση καλωσύνη, ποὺ μόνο τώρα συλλογίζομαι τὴν έκταση τῆς μυωπίας μου. Γνώριζε καλύτερα τὶς δυνάμεις του. Ποτὲ δὲ μοῦ τὰ ἔδωσε νὰ τὸ καταλάβω.

Μὲ φόβιζε λίγο ἡ ἔλλειψη πρακτικοῦ πνεύματος σ' αὐτόν. Γιὰ νὰ πάρει στὴ Μέκκα τῶν δινείρων του, στὴ Χαϊδελβέργη, εἶχε θυσιάσει τὴ μικρὴ πατρικὴ του περιουσία. 'Αγωνιζόταν νὰ κάμει μαθήματα στὸν «'Ασκραίο» γιὰ ν' ἀποκτήσει ἔνα μικρὸ εἰσόδημα.

'Ηταν τότε ποὺ πήγαινε νὰ σημάνει γι' αὐτὸν ἡ ὥρα τῶν πεπρωμένων. Στὴν 'Αθήνα τῶν τελευταίων ἐτῶν τῆς εἰρήνης ἔψαχνε τὸ δρόμο του. Καμμιὰ Ισχυρὴ ἔμπνευση, κανένα ίδιαίτερο ἐνδιαφέρον δὲν τὸν στήριζε. 'Ο μεγάλος του φίλος, δ. κ. Κανελλόπουλος, ἥταν ἔξοριστος στὴν Κύθνο, δπου θαρραλέα εἶχε πάρει νὰ τὸν δεῖ. 'Ο κόσμος δὲν καταλάβαινε τὸν νεαρὸ φιλόσοφο καθόλου.

'Η δυνατότης νὰ πάρει στὴν 'Αγγλία ύποτροφος τοῦ British Council αἰφνιδίως τὸν ἡλέκτριο. 'Εζησε μέσα σὲ πυρετό τὶς ἐβδομάδες ποδ πέρασαν, ἔως δτου ἡ δυνατότης αὐτὴ πραγματοποιηθεῖ.

'Ηρθε ὁ πόλεμος κι' ἡ καταστροφὴ τῆς 'Ελλάδος. Γιὰ πολλοὺς μῆνες, γιὰ πρώτη φορὰ ὑστερα ἀπὸ τόσα χρόνια, ἡμουν χωρὶς ἐπαφὴ μὲ τὸν Καπετανάκη. Διηγήθηκα στὴν γαλλόφωνη Messager d'Athènes* τὸ μικρὸ μου δρᾶμα, παίρνοντας τὸν ὄρο μὲ τὴν πρώτη του ἔννοια, Σιγά-σιγά, στὸ ἔξωτερικὸ ποὺ εύρισκόμουνα, ἀρχισα ν' ἀκούω ἀπὸ ταξειδιώτες ταῦ Λονδίνου ἔνα θαυμαστό παραμύθι. 'Ο Καπετανάκης εἶχε ἀνοίξει τὸ δρόμο του μεσ' στοὺς πιὸ ἐκλεκτοὺς φιλολογικοὺς κύκλους τῆς 'Αγγλίας. Τὸ θεωρούσανε σὰν ἔναν ἔξαιρετικὸ καλλιτέχνη καὶ διανοούμενο. 'Ηταν τόσο δύσκολες οἱ περιστάσεις ποὺ πέρνοντας, ποὺ δὲν μπορούσαν νὰ ἔχω κείμενα καὶ γὰρ κρίνω. Μιὰ-δυσδ φορὲς ἀποπειράθηκα νὰ μπῶ σ' ἐπαφὴ μὲ τὸν Καπετανάκη. 'Ποτὲ δὲ μοῦ

* "Ορα «Messager d'Athènes» 4ης, 8ης καὶ 15ης Δεκεμβρίου 1945.

ξδωσε σημείο ζωῆς. Στήν άρχη αύτό μὲ ξένισε κάπως καὶ ίσως νὰ μὲ πίκρανε λίγο. 'Απὸ τότε ὅμως μοῦ δημιουργήθηκεν ἡ πεποίθηση πῶς ἡ οιωπή του δὲν προῆλθε ἀπὸ ἀμέλεια. 'Η ἐπικοινωνία ἦταν τόσο ἀβέβαιη, ποὺ δὲν ξέρω δὲν ἔλαβε ποτὲ τὰ μηνύματά μου. 'Εκεῖνο ποὺ εἶναι ἀγαμφιοβήτητο εἶναι πῶς ποτὲ δὲ μοῦ δόθηκε ἡ ἀπόδειξη πῶς εἶχαν φτάσει στὸν προσορισμό τους.

"Ἐτοι ὅμως ἡ τόσο γνώριμη μορφὴ τοῦ Καπετανάκη ὅρχισε νὰ μοῦ γίνεται σᾶν αἰνιγματική κι' δταν πρώτη φορά σκέφθηκα νὰ γράψω γιὰ τὸν πεθαμένο μου φίλο μὲ σταμάτησεν ἡ ἀβεβαιότητα. Εἶχα τὸ περιεργό συναίσθημα πῶς ἡ Καπετανάκης ἦταν περιτυλιγμένος σ' ἔνα πέπλο δμίχλης. Μοῦ ἦταν ἀνεξιχνίαστος.

Αὐτὸ εἶναι τὸ μικρό μου δρᾶμα. 'Η λύση του ἦταν ἀπλῆ καὶ πολὺ ωραία. Μιὰ μέρα ὁ ἀγαπητός μου Γιάννης Καπετανάκης μοῦ ξδωσε τὰ τεύχη τῶν περιοδικῶν καὶ τῶν ἑφημερίδων ποὺ μαζεύει στοργικά καὶ ποὺ περιέχουν τὰ ποιήματα καὶ τὰ δοκίμια τοῦ Δῆμη. 'Η δμίχλη διαλύθηκε στὴ στιγμή. 'Ο διάσημος "Άγγλος ποιητής, ποὺ τόσο ἀγαπήθηκε καὶ θρηνήθηκε, ἦταν ἀτόφιος ὁ φίλος μου, καθὼς τὸν εἶχα γνωρίσει δλα τὰ χρόνια τῆς ζωῆς μου, καθὼς τὸν εἶχα ἀποχαιρετίσει σᾶν ἔφευγε γιὰ τὴν ἔνδοξη καὶ παθητική του περιπέτεια.

Στὰ πεζά του ίδιως, κάθε φορὰ ποὺ τὰ ξαναδιαβάζω, τὸν βρίσκω κοντά μου. Εἶνε αύτὸ ποὺ μ' ἔκαμε νὰ σημειώσω πάρα πάνω πόσο εἶνε λάθος νὰ νομισθεῖ πῶς τελοῦσε ἄλλες φορές ύπὸ τὴν ἐπιρροὴ τῆς Χαϊδελβέργης κι' ἄλλες τοῦ Καίημπριτζ. Εἶναι ὁ Καπετανάκης ἀτόφιος κι' ἀναλλοίωτος ποὺ ἔμεινε τέλειας "Έλληνας μὰ ποὺ ἦταν τόσο μεγάλος ώστε νὰ μιλάει μιὰ γλωσσα παγκόσμια καὶ ν' ἀνήκει στοὺς ἄλλους δσο καὶ σὲ μᾶς. 'Ο μεγάλος φίλος του Τζάν Λέμαν γράφει χαρακτηριστικά: « Πάντα ἡ σκέψη καὶ τὰ πάθη τῆς Εύρωπης ἦταν μπρὸς στὰ μάτια του στὴν προοπτικὴ τῶν τριῶν χιλιάδων ἔτῶν ἀπὸ τότε ποὺ ἡ δικῆ του πατρίδα εἶχε βάλει τὶς βάσεις τοῦ πολιτισμοῦ μας . . . », καὶ πάρα πέρα, μιλῶντας γιὰ ἔνα ἀπὸ τὰ ποιήματα τοῦ Καπετανάκη ποὺ προκάλεσαν τὴν περισσότερη αἰσθηση στὴν 'Άγγλια, τὰ « Νησιὰ τῆς 'Έλλαδος », παρατηρεῖ: « Σ' αὐτοὺς τοὺς εἴκοσι σύντομους στίχους συμπύκνωσε δ,τι αἰσθανόταν γιὰ τὴν πατρίδα του καὶ τὴν αἰωνίως ἀνανεούμενη μοῖρα τῆς νὰ ὑποφέρει, στίχους ποὺ εἶναι μέσα στοὺς πιὸ τραγικοὺς ποὺ ξγραψε ποτὲ καὶ ποὺ σὲ παρακολουθοῦμεν καὶ ἐκφράζουν τὴν 'Έλλάδα πιὸ τέλεια ίσως ἀπ' δ,τι γράφηκε στὸν καιρὸ μας ». Τὶ μεγάλο μάθημα γιὰ δλους τοὺς "Έλληνας ποὺ χωρὶς τὴν ψυχὴ καὶ τὴν καρδιὰ τοῦ Καπετανάκη προσπαθοῦμεν νὰ ξεχάσουν τὴ γλώσσα τους καὶ τὴν ἔθνική τους συνεδηση μδλις ξρθοῦν σ' ἐπαφὴ μὲ ξένους. Δη-

μήτριος Καπετανάκης, συστήθηκε δ ἀλησμόνητός ποιητὴς στοὺς ξένους φίλους του ἀδιαφορῶντας δὲν θὰ μπορούσανε νὰ ξεικειωθοῦν μὲ τὸνομά του καὶ σᾶν Δημήτριος Καπετανάκης πέρασε στὴν ἀθανασία.

Οι "Άγγλοι φίλοι του σημειώνουν ἔναδυό χαρακτηριστικά ποὺ προδίνουν στὴν χρήση του τῆς 'Άγγλικῆς τὸν ξένο. 'Η κάπου-κάπου ἀνάμειξη ὅρων τῆς καθομιλούμενης, ἡ στενότης τοῦ λεξιλόγιου του. Μπορεῖ κανεὶς νὰ βρεῖ μερικὰ ἀκόμα. 'Επιγράφει ἔνα δοκίμιο του: Ματιὰ στὴν 'Άγγλικὴ ποίηση ἐνῶ μιλάει ἀδιακρίτως γι' "Άγγλους καὶ Σκώτους. Αὐτὰ ὅμως εἶναι σχολαστικομοί. 'Η κυρία ντὲ Λά Φαγέτ μεταχειρίσθηκε ἔνα λεξιλόγιο ἀκόμα πιὸ περιωρισμένο γιὰ νὰ γράψει ἔνα ἀριστούργημα τῆς γαλλικῆς φιλολογίας, Ιτὴν Princesse de Clèves. 'Η ἀγγλικὴ πεζογραφία τοῦ Καπετανάκη δίνει μιὰ μεγάλη ἔντυπωση ἐνάργειας. Ποτὲ δὲ βιάζεται νὰ ξετυλίξει τὸν είρμο τῶν ίδεων του. 'Αναπτύσσει τὸ θέμα του λίγο σᾶν τὴν συμφωνική μουσική. Τὸ ἀρχίζει κι' ὅστερα τὸ σταματᾶ, γιὰ νὰ τὸ ξαναπάρει ἀπὸ ἔνα δωρισμένο σημεῖο καὶ νὰ τὸ ξεπεράσει, φέρνοντάς το στὴν πληρότητα κλιμακωτά.

Τὰ δοκίμια αὐτά, τουλάχιστον ἔκεινα ποὺ μπόρεσα νὰ διαβάσω ώς τώρα, εἶναι ύψιστου ἐνδιαφέροντος. Οι "Άγγλοι φίλοι του σημείωσαν τὴ μοναδική του ίδιότητα νὰ συνταυτίζεται μὲ τὸ θέμα τους. 'Η συνταύτιση αὐτὴ εἶναι ἀκόμα πιὸ ἀξιοσημείωτη γιατὶ στὴ θέση αὐτὴ διατηροῦσε δλη τὴν δξύτητα τοῦ πνεύματός του. Γι' αὐτὸ στὰ χέρια τοῦ Καπετανάκη ἔνας Ντοστογιέφσκι, γιὰ τὸν δποῖο γράφηκε βιβλιοθήκη ὀλόκληρη, βγαίνει μ' ἔνα ἀπρόοπτο κι' ἀποκαλυπτικό φῶς.

Τὰ δοκίμια αὐτὰ ἔχουν μιὰν ἄλλη σημασία δχι λιγώτερα ἐνδιαφέρουσα. 'Αποτελοῦν τὸ κλειδὶ τῶν ποιημάτων του, ποὺ εἶναι δύσκολο νὰ τὰ ἔκτιμησεις χωρὶς προπαρασκευή. Μέσα αὐτὰ βγαίνει μ' ἐνάργειας ἡ στάση του ἀπέναντι στὴ ζωὴ κι' οἱ βλέψεις του. « Τὸ βιβλίο τοῦ 'Ιωβ μᾶς λέει », γράφει στὸ δοκίμιο του πάνω στὸν Ντοστογιέφσκι, «πῶς ὅταν ὁ θεὸς κάποτε καυχήθηκε στὸ Σατανᾶς γιὰ τὴν «τελειότητα καὶ τὴν τιμιότητα τοῦ ἀνθρώπου πάνω στὴ γῆ». ὁ Σατανᾶς παρατήρησε: Δὲν ἔχεις κάμει ἔνα φράχτη γύρω του καὶ γύρω ἀπ' τὸ σπίτι του καὶ γύρω ἀπ' τὰ ὑπάρχοντά του δλα; "Απλωσε ὅμως τώρα τὸ χέρι σου κι' ἀγγιξε δ,τι ἔχει καὶ θὰ σὲ φτύσει κατάμουτρα».

«Οσοι γράφουν, χωρίζονται σὲ δυὸ ὅμαδες. Σ' ἔκεινους ποὺ ὁ κόσμος τοὺς ἔχει ἔνα φράχτη καὶ μέσα σ' αὐτὸν τὸν φράχτη κινοῦνται χωρὶς ἀνησυχία καὶ χωρὶς ἀμφιβολία, καὶ στοὺς ἄλλους ποὺ γνωρίζουν πῶς ἡ ζωὴ δὲν μπορεῖ νὰ κλειστεῖ ἀπὸ φράχτες γιατὶ καμμία διαχωριστική γραμμὴ δὲν

ύπάρχει μεταξύ ύπαρκτοῦ κι' ἀνυπάρκτου, μεταξύ ἀληθινοῦ καὶ φανταστικοῦ. Οἱ πρωτοὶ πιάνονται ἀπ' τ' ἀπατηλὰ σύμβολα τῆς «πραγματικότητος», ἀπ' τὴν «ἀτομικότητά τους», ἀπ' δὲ τι ἔχει ἔνα ύλικὸ σχῆμα. Φοβούνται νὰ δοῦν κατὰ πρόσωπο τὸ χάος. Μόνο δποιος ἥρθε πρόσωπο μὲ πρόσωπο μὲ τὸ τίποτα μπορεῖ νὰ βρεῖ τὴν ἀλήθειαν.

Οἱ ἄνθρωποι τῶν φραχτῶν κάμουν κι' ἀνάλογη φιλολογία. Διατηροῦν τὸ ρυθμὸ καὶ τὴν ισορροπία τῆς γλώσσας. Μποροῦν νὰ κάμουν στίχους θελκτικούς. «Ἡ πραγματικὴ ποίηση», γράφει κάπου ὁ Καπετανάκης, «ἀρχίζει μὲ τὴν ἀνησυχία». Μιλῶντας γιὰ τοὺς ἄγγλους ποιητές εἰδικώτερα, λέγει πῶς δλοι οἱ μεγάλοι «Ἄγγλοι ποιητές ἀνέτρεψαν τὴν ισορροπία τῆς γλώσσας. Σὲ μερικούς τὸ νόημα λείπει τελείως. Οἱ στίχοι τους εἶναι διαδοχικά κύματα ῥχων καὶ εἰκόνων».

Καθώς διάβαζα αὐτὸς τὶς σκέψεις του, θυμόμοιν τὸν Καρυωτάκη. Θὰ ἡταν τόσο ἐνδιαφέρον νὰ ἔχωμε τὶς ἀπόψεις τοῦ Καπετανάκη πάνω του. Θυμάστε τὴν ἔξελιξη, τοὺς τελευταίους του στίχους. «Ολοένα ξεφύγει ἀπ' τὸν κόσμο τὸ χειροπιαστό. Ἡ ἀνατροπὴ τῆς ισορροπίας τῆς γλώσσας γίνεται πλήρης. «Ἔχει περάσει δλοὺς τοὺς φράχτες. Ἀρμενίζει μέσα στὰ χάτη».

Ποίηση δὲν εἶναι κάτι τὸ ἀνετο καὶ χαριτωμένο. Πρέπει νὰ σὲ συνταράσσει ως τὰ τρίσβαθα τῆς ψυχῆς σου, νὰ διαλύει τοὺς δεσμούς σου μὲ τὴν Ισχυρή σου ἀτομικότητα καὶ νὰ σὲ συνταυτίζει μὲ τὸ τίποτα. Δὲν εἶναι δουλειά τῶν στίχων νὰ σου παρουσιάσουν ἔναν ἄρρηκτον εἴρημό σκέψεων, ἔνα νόημα στρωτὸ καὶ λαγαρό. Μέσα τους ύπάρχει πάντοτε ἔνα μῆνυμα, ἔνα κρυφό μήνυμα, αὐτὸ δύως πρέπει ν' ἀγωνισθεῖς γιὰ νὰ τ' ἀποκαλύψεις.

«Ἐτοι τὰ ποιήματα τοῦ Καπετανάκη δὲν ἔχουν στολίδια καὶ δὲν ἔχουν περιττὰ περιβλήματα. Ἡ Ἡντιθ Σίτουελ λέγει πῶς τίποτε δὲν εἶναι ἀνετο καὶ γλυκὸ στὴν ποίησή του. Αγνοεῖ, σὰν τὸν Καβάφη, ἀν καὶ διαφορετικά, τὴ φύση. Εἶναι γριφώδης καὶ κλειστὴ καὶ ξαφνικά, ἀναφέρομαι πάντα στὴν Ἡντιθ Σίτουελ, ξεπετάγεται ἔνα φῶς τόσο Ισχυρὸ σὰν ἀπὸ προβολέα.

«Ἡ Ἡντιθ Σίτουελ ἀναλύει τὸν «Ἄβελ πολὺ χαρακτηριστικά. Στὰ χέρια τοῦ Καπετανάκη τὸ πανάρχαιο ὀμάρτημα τῆς Γραφῆς γίνεται ἡ τραγωδία τῆς Ανθρωπότητος που συνεχίζεται κι' ἐπαναλαμβάνεται καὶ δὲ θὰ σταματήσει ἀνάμεσσα ἀπ' τὶς χιλιετήριδες ως τὴν συντέλεια τοῦ κόσμου.

Φεύγουμε ἐντελῶς ἀπὸ τὴν ἔννοια τῆς ποιήσεως ποὺ μᾶς παρέδωσαν οἱ πατέρες μας. Γιὰ τὸν Καπετανάκη ποίηση εἶναι ἡ αίχμαλωσία σὲ δέκα - εἴκοσι στίχους ὅλης τῆς σοφίας τοῦ κόσμου. Τολμηρή καὶ μεγαλειώδης σύλληψη ποὺ σ' ἀφίνει ἐνεδ καὶ ποὺ σὲ κάμει υπερήφανο, γιατὶ εἶναι κατά-

κτηση τοῦ καιροῦ μας. «Ἐρχεται σὲ μιὰ στιγμὴ ποὺ νομίζαμε πῶς ἡ ποίηση εἶχε πεθάνει καὶ ποὺ μυκτηρίζαμε τοὺς φτωχοὺς ποιητὲς ποὺ προσπαθούσαν νὰ σπάσουν τὰ πλαστικά τῆς παραδόσεως. Ὁ Καπετανάκης εἶναι δικτύο τῶν κόπων των. Πάνω στὰ χνάρια τους διούλεψε κι' ἔδωσε τὴ σφραγίδα τοῦ πνεύματός του.

Τὰ Νησιά τῆς 'Ελλάδας ποὺ ἔκλεισαν δλη τὴν 'Ελλάδα μέσα τους εἶναι σὰν κύματα ἀπό ήχους κι' εἰκόνες, παράξενο, βασανισμένο, μυστηριώδικο, ποὺ σὲ συνταράσσει βαθειά. Δὲν εἶναι οὕτε μὲ τὴ μιὰ οὕτε μὲ τὶς δυὸ φορὲς ποὺ θὰ τὸ διαβάσεις ποὺ θὰ τὸ κάμεις δικό σου. «Οπως σ' δλες τὶς θρησκείες, πρέπει νὰ ἔχεις τὴν πίστη. Θὰ τὸ πλησιάσεις μὲ ἄγρυπνο μάτι, μ' υπομονητικὴ προπαρασκευή, μὲ πίστη. Τὸ ἔνα ξεπειτα ἀπ' τ' ἄλλο τὰ πέπλα του θὰ πέσουν. Τότε θ' ἀντηχήσει στ' αὐτιά σου ἡ τραγικὴ κραυγὴ τῆς 'Ελλάδας τοῦ φωτός καὶ τοῦ πόνου ποὺ μόνη ἀπ' δλα τὰ Εθνη ἀνάμεσα ἀπ' τὶς χιλιετηρίδες πέφτει καὶ σηκώνεται ἀφθαρτη σὲ μιὰν υπερουσία λάμψη.

Στὸ Λάζαρο η ἀνάμιξη τῶν βιώσεων του μὲ τὴ δραματικὴ του φαντασία δίνει κάτι τὸ βαθειά συγκλονιστικό. Δυὸ χρόνια περίπου πρὶν πεθάνει εἶχε περάσει ἀπὸ μιὰ τρομακτικὴ ψυχικὴ κρίση ποὺ τὸν εἶχε φέρει στὸ χεῖλος τοῦ τάφου. Εἶναι ἀδύνατο νὰ μήν πάει η σκέψη τοῦ ἀναγνώστου ἐκεῖ δταν διαβάζει αὐτοὺς τοὺς στίχους:

«Ο χτύπος αὐτὸς σημαίνει θάνατο.
Τὸν ἀκουσα σλλη, μιὰ φορά πρὶν...

Πρὶν γράψω γιὰ πρώτη φορά γιὰ τὸν Καπετανάκη εἶχα διαβάσει τὸ τεύχος τοῦ φθινοπώρου 1944 τοῦ New Writing and Daylight, τῆς περιοδικῆς αὐτῆς ἐκδόσεως τοῦ μεγάλου φίλου του Τζών Λέμαν, μὲ τὰ ἀρθρα τῆς Ἡντιθ Σίγουελ καὶ τοῦ ἐκδότη γιὰ τὸν Καπετανάκη. Άλλα τὸ διάβασμα δὲν προστήνει τόσο πολὺ τὸ μυαλό στὸ νόημα τοῦ κειμένου δοσο ἡ μετάφραση. Δουλεύοντας πάνω σ' αὐτὰ γιὰ τὴν «Νέα 'Εστία», εἶδα ἀπὸ τὶς σελίδες τῆς Ἡντιθ Σίγουελ, προπαντὸς δύως τοῦ Τζών Λέμαν, νὰ βγαίνει μιὰ εἰκόνα καταπληκτικὴ τοῦ Καπετανάκη. Δὲν ξέρω ἀν ἡ γλώσσα μου φταίει ἡ ἀν δὲν ᔢχωμε πραγματικὰ στὴν ἑλλην κὴ λέξεις μὲ τὶς ἀκριβεῖς ἀποχρώσεις ωρισμένων ἀγγλικῶν ποὺ πάσχισα ν' ἀποδώσω, κι' ἔτοι διερωτῶμαι ἀν στὴ μετάφραση ὁ ἀναγνώστης θὰ βρεῖ ἀτόφιο τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ πρωτοτύπου.

Γεγονός εἶναι, πῶς ὁ Τζών Λέμαν ἔδωσε μέσα στὶς λίγες σελίδες του τὴν αὐθεντικὴ κι' ὄριστικὴ εἰκόνα τοῦ Καπετανάκη. Δὲν μποροῦν νὰ προστεθούν σ' αὐτὴν πολλὰ πράγματα. «Ιωάς ἔνα σκίτσο τοῦ κ. Κανελλοπούλου: «Τὸ μειδίαμα τοῦ φίλου μου: μπορεῖ μόνο νὰ πεῖ κανεὶς πῶς ἡταν ἔνα

ἀρχαϊκὸ μαιδίαμα. Οἱ Αἰγύπτιοι Φαραώ, τὰ ἐλληνικὰ ἀρχαϊκὰ ἀγάλματα, οἱ Ἐτρούσκοι θεοὶ — μή κι' ὅλες οἱ παράξενες αὐτές στάσεις δὲν ἀνήκουν μαζὶ στὴν παιδικὴ ἡλικία καὶ σ' ἔνα ἀδύνατο εἶδος ὥριμότητος; Ἡταν σχεδὸν τὸ τίδιο συναίσθημα ποὺ μοῦ ἔδινε τὸ πρόσωπο τοῦ φίλου μου».

‘Η δόξα καὶ ὁ θάνατος τὸν ἀγκαλιάσανε σχεδὸν μαζὶ. Γεννημένος στὰ φωτεινὰ ἀκρογιάλια τῆς Ἱωνίας, βρίσκεται τώρα θαμμένος στὶς μουντές δχθες τοῦ Τάμεση. Ή δόξα δμως πού, καθὼς εἶπε ὁ ποητής, εἶνε ὁ ἥλιος τῶν νεκρῶν, θὰ θερμαίνει παντοτεινὰ τὸν στερνό του ὕπνο.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Σ. ΒΕΓΝΟΓΛΟΥ

BERYL DE ZOETE

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΚΑΠΕΤΑΝΑΚΗ *

Λονδίνο, 12 Μαρτίου 1944.

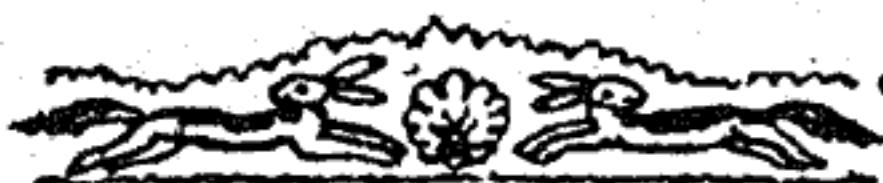
· Αγαπητέ Κύριε,

Θὰ ἠθελα νὰ Σᾶς ἀποκαλέσω φίλο. Πιστεύω νὰ ἐμάθατε, μὲ τὸ τηλεγράφημά μου, τὸ θάνατο τοῦ ἀγαπημένου μας Δημήτρη. Ἡμουνα ἡ μόνη ἀπὸ τοὺς φίλους του, μαζὶ του, τῇ στιγμῇ τοῦ θανάτου του. Στενοχωριόμουνα ποὺ δὲν μποροῦσα νὰ τὸν βοηθήσω. Ἀπὸ τὸ πρωῖ δμως ποὺ πῆγα γὰ τὸν δῶ στὴν ἔκκλησία τοῦ νοσοκομείου δπου τὸν εἶχαν νεκρό, παρηγορήθηκα λιγάκι. Ἡταν τόσο δμορφος, τόσο εὐγενικός, καὶ φαινόταν σὰν νὰ ἥταν ζωντανός. Είναι μιὰ πολὺ μεγάλη ἀπώλεια δχι μόνο γιὰ τοὺς φίλους του, ἀλλὰ καὶ γιὰ δλον τὸν κόσμο. Ἡταν, κατὰ τὴ γνώμη μου, δ καλύ-

τερός μας κριτικὸς τῶν γραμμάτων, ἔνας ἀπὸ τοὺς καλύτερούς μας ποιητές. Εἶναι ἀπέραντα θλιβερὸ ποὺ πέθανε χωρὶς νὰ ξαναδεῖ τὴν πατρίδα του, καὶ Ἐσᾶς, τὸ ἀντικείμενο τῆς πιὸ μεγάλης του ἀφοσίωσης. Γνωρίζετε, πιστεύω, ὅτι ἐπασχε ἀπὸ μιὰ θανατηφόρο ἀρρώστια. Μιὰ μέρα θὰ μιλήσουμε γι' αὐτό. Ἡμουνα ἀπέραντα δυστυχισμένη. Νὰ τὸν βλέπω νὰ χάνεται ἀπὸ ήμέρα σὲ ήμέρα ἥταν κάτι τὸ φοβερό. Εἶναι τώρα δεκαπέντε μέρες ποὺ ἥταν τόσο εύτυχισμένος. Τὸ Πανεπιστήμιο τὸν εἶχε προσκαλέσει νὰ κάνει διαλέξεις γιὰ τὴ μεταπολεμικὴ τέχνη. Ἡδη, πρὶν ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα, δὲν μπόρεσε νὰ δώσει τὴ διάλεξή του γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ζωγραφική. Τὴν έδωσα ἐγὼ γιὰ Κείνον. Καὶ ἥταν ἡ τόσο ώραία ἐκείνη διάλεξη ἡ αἵτια ποὺ τὸν προσκάλεσαν.

Πολλές φορές μιλούσαμε γιὰ Σᾶς. Σκέπτομαι συχνὰ πόσσο τώρα Σεῖς θὰ ύποφέρετε.

Μὲ σλη τὴ συμπάθειά μου
BERYL DE ZOETE

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

‘Ο Δημήτριος Καπετανάκης γεννήθηκε στην Σμύρνη, στις 20 Ιανουαρίου 1912. ‘Ο πατέρας του, ’Απόστολος, άπό την Ζαγορά του Βόλου, ήταν γιατρός στην Σμύρνη και πέθανε άπό έλκος τὸν Μάϊο τοῦ 1922. ‘Η μητέρα του ’Αριάδνη υπέτερα άπό τὸν θάνατο τοῦ ἀντρα τῆς στάθηκε ἄγρυπνη και ἀφοσιωμένη στὴν ἀνατροφὴ τῶν τριῶν παιδιῶν τῆς, στὸν Δῆμη τῆς ὅμως (ὅπως ἔλεγαν τὸν Δημήτριο οἱ συγγενεῖς του καὶ οἱ φίλοι του) εἶχε ἴδιαιτερὴ στοργὴ καὶ ἀγάπη.

‘Ο Δῆμης ἐπῆγε γιὰ πρώτη φορὰ στὸ σχολεῖο σὲ ἡλικία 6 χρονῶν, στὴ Σμύρνη. ‘Απὸ τότε ἔδειξε τὴν ἀγάπη του γιὰ τὴν μελέτη. ‘Η καταστροφὴ καὶ ἡ φωτιὰ τῆς Σμύρνης τὸ φθινόπωρο τοῦ 1922, ποὺ τὴν ἔζησε δεκατρεῖς ὀλόκληρηρες μέρες, μέρες γεμάτες ἀγωνία καὶ φόβους, φάίνεται πῶς ἐπίδρασαν πολὺ καὶ στὴν κατοπινή του ζωῆ. Τότε μαζὶ μὲ τὴν οἰκογένειά του ἔφυγε ἀπὸ τὴν Σμύρνη καὶ ἐγκαταστάθηκε ὄριστικὰ στὴν ’Αθήνα. ‘Εκεῖ γράφτηκε στὴν σχολὴ Κωνσταντινίδη μέχρι τὸ 1924 ὅπότε μετεγράφη στὸ Πρότυπο Κλασσικὸ Γυμνάσιο (Βαρβάκειο), ὅπου καὶ ἐτελείωσε τὶς γυμνασιακές του σπουδὲς μὲ γυμνασιάρχη καὶ καθηγητὴ του τὸν Δημήτριο Γουδῆ. Γράφτηκε στὴ Νομικὴ Σχολή, χωρὶς ὁ ἴδιος νὰ τὸ θέλῃ, ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ θείου του Νικολάου Καπετανάκη ποὺ τότε ἦταν ἐκπαιδευτικὸς σύμβουλος καὶ ποὺ ἔβλεπε στὸν Δῆμη ἔναν δυνατὸ ρωμαντισμὸ γεμάτον ἴδεες ποὺ τὸν ἔφόβιζαν καὶ γι’ αὐτὸ ζητοῦσε νὰ τοῦ δῶσῃ κάτι τὸ πιὸ θετικὸ γιὰ τὴ ζωῆ του. Στὴν Νομικὴ Σχολή ποὺ γράφτηκε παρακολούθησε μὲ ἐνθουσιασμὸ τὰ μαθήματα τοῦ Παναγιώτη Κανελλόπουλου καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Τσάτσου, ὑπῆρξε μέλος τοῦ «Φιλολογικὸ κύκλου» τοῦ ’Ιωάννου Συκουτρῆ, συνδέθηκε ἐπίσης μὲ τοὺς ’Ιωάννη Θεοδωρακόπουλο καὶ Θεμιστοκλῆ Τσάτσο. Φίλοι του μέσα στὸ Πανεπιστήμιο ἦταν οἱ κ. Κ. Δεοκοτόπουλος, Ν. Καράμπελας, Κ. Ζατμῆς, Τ. Παπαληγούρας καὶ Βασ. Λαούρδας. Στὸ φιλοσοφικὸ φροντιστήριο τῶν κ. Π. Κανελλόπουλου καὶ κ. Τσάτσου, στὸ κοινωνιολογικὸ φροντιστήριο τοῦ Π. Κανελοπούλου καὶ στὸν «Φιλολογικὸ κύκλο» τοῦ ’Ιωάννου Συκουτρῆ παρουσίασε πολλὲς ἐργασίες του καὶ δταν τελείωσε τὸ Πανεπιστήμιο καὶ δταν γύρισε ἀπὸ τὴν Γερμανία. Γιὰ τὴν Νομικὴ Σχολή τοῦ Πανεπιστη-

μίου ’Αθηνῶν εἶχε ἐτοιμάσει τὴν μελέτη του «’Απὸ τὸν ἀγῶνα τοῦ ψυχικῶς μόνου» ὡς διδακτορικὴ διατριβή, τοῦ συνεστήθη δμῶς νὰ μὴν τὴν ὑποβάλει, γιατὶ δὲν θεωρήθηκε ως εἰδικὰ ἐπιστημονική. Λίγο ἀργότερα ἔχασε, χάρις σὲ παρασκηνιακὲς ἐνέργειες, μιὰν ὑποτροφία.

Τὸ 1934 ἔφυγε στὸ Heidelberg γιὰ νὰ σπουδάσει κοινωνιολογία, ποὺ τὴν εἶχε ἀγαπήσει πολὺ ἀπὸ τὰ μαθήματα τοῦ διδασκάλου του Π. Κανελλόπουλου. ’Εκεῖ συνδέθηκε μὲ λογοτεχνικοὺς καὶ φιλοσοφικοὺς κύκλους, ἴδιαιτέρως δὲ μὲ τὸν Karl Jaspers (ποὺ γιὰ χάρη τοῦ “Ἐλληνα μαθητῆ του ἐπέτρεψε νὰ μεταφρασθεῖ ‘Ἐλληνικά, προτοῦ κυκλοφορήσει Γερμανικά, ἵνα κεφάλαιο ἀπὸ τὸ βιβλίο του γιὰ τὸν Nietzsche) καὶ μὲ τὸν Rudolf Fährner, μαθητῆ τοῦ Jaspers. Στὸν Fährner ὁ Καπετανάκης ἀφίερωσε τὴν μελέτη του «Μυθολογία τοῦ ’Ωραίου».

Στὸ Heidelberg ἔμεινε τέσσερα ἑξάμηνα καὶ τελικὰ ἀναγορεύθηκε διδάκτωρ μὲ τὴν διατριβή του «Liebe und Zeit».

Γύρισε στὴν ’Αθήνα τὸν Αὔγουστο τοῦ 1936 καὶ ἔδωσε μιὰ σειρὰ μαθημάτων στὸν φιλολογικὸ σύλλογο «’Ασκραίος» γύρω ἀπὸ τὴν Αἰσθητικὴ καὶ τὴν ὑποστασιακὴ φιλοσοφία. ’Ο ἴδιος ἐπίσης ὠργάνωσε στὸν «’Ασκραίο» καὶ τὸ φιλολογικὸ μνημόσυνο τοῦ ’Ιωάννου Συκουτρῆ, τὸν ’Οκτώβριο τοῦ 1937 μὲ διηλητές τοὺς κ. Μαρινάτο, Καραντώνη καὶ Τέλλον ”Αγρα.

Τὸν ’Ιούλιο τοῦ 1939 ἡ ‘Ἐλληνοαγγλικὴ ’Επιτροπὴ τοῦ British Council (στὴν ὅποιαν συμμετεῖχε καὶ ὁ κ. Παντελῆς Πρεβελάκης) τὸν ἔξελεξε ως πρῶτον ὑπότροφο γιὰ εὑρύτερες σπουδὲς στὴν ’Αγγλία, στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Cambridge. ’Εκεῖ, ἀφοῦ συνεπλήρωσε τριετία σπουδῶν, ἐργάστηκε στὸ γραφεῖο Τύπου τῆς ’Ἐλληνικῆς Πρεσβείας στὸ Λονδίνο. Δημοσίευσε μελέτες καὶ ποιήματά του στὰ μεγαλύτερα φιλολογικὰ περιοδικὰ τῆς ’Αγγλίας, συνδέθηκε μὲ δεσμοὺς στενούς προσωπικῆς φίλίας μὲ τὸν John Lehman, τὴν Edith Sitwell, τὸν William Plomer καὶ τὴν de Zoete, ἔδωσε δὲ ἀρκετές διαλέξεις σὲ κολλέγια καὶ σὲ Πανεπιστήμια γιὰ τὴν ’Ελλάδα.

Μιὰ δύμως ἀνίστη ἀρρώστια, ἡ λευχαιμία, ποὺ τὸν εἶχε προσβάλει ὑπουλα ἀπὸ τὸ 1942, ἔφερε τὸ θάνατό του σ’ ἕνα νοσοκομεῖο τοῦ Λονδίνου, τὴν 9 Μαρτίου 1944.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΠΕΤΑΝΑΚΗΣ

Κάποτε - κάποτε λέγεται ή γίνεται δεκτό μ' ἑλαφρότητα πώς ποιητές και καλλιτέχνες πού πεθαίνουν νέοι πεθαίνουν τήν ώρισμένη ὡρα κι' ἀκόμα κι' ἀν ἔνα προμήνυμα τοῦ θανάτου τους δὲν μπορεῖ νὰ βρεθεῖ στὸ ἔργο τους, τοῦτο ἀποκαλύπτει καθαρά, πώς δώσανε στὸν κόσμο ὅλα δσα εἶχαν νὰ δώσουν. 'Υπάρχουν στὸ ἀλήθεια ποιητές ποὺ αὐτὸ φαίνεται παράξενα ἀληθινὸ κι' ὁ Σέλλεϋ εἶναι μέσα σ' αὐτούς· ὑπάρχουν δμως ἄλλοι, κι' ὁ Κῆτς εἶναι μέσα σ' αὐτούς, ποὺ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ παραδεχτεῖ αὐτὸ παρὰ μὲ μεγάλη δυσκολία. 'Ο θάνατός τους φαίνεται νὰ κόβει θεληματικά ἔνα κλωνάρι τὴ στιγμὴ ποὺ προμηνύδει καρπερὴ ὠρίμανση. "Αν ὁ Δημήτρης Καπετανάκης εἶχε ζήσει, ἀκόμα και γιὰ μόνο ἔνα ἡ δυὸ χρόνια περισσότερο, θὰ εἶχε καταφέρει νὰ ὀλοκληρώσει ἔνα κύκλο δουλειῶν, κιόλας σχεδιασμένης, ποὺ ἀποκαλύπτονταν πιὸ ἀξιοσημείωτη κι' ὡραία μὲ κάθε βῆμα ποὺ ἔκανε.

'Ο ίδιος τὸ ήξερε πολὺ καλά. Εἶναι ή ἀλήθεια πώς δεκαοχτὼ κοντὰ μῆνες πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατό του, εἶχε περάσει ἀπὸ μιὰ κρίση ἀπελπισίας, ἀπὸ μιὰ ἀγωνία τοῦ πνεύματος γιὰ τὴν ίδια του τὴν εύτυχία και γιὰ τὰ πάθη τῆς πατρίδας του και ἀμφιβολίας γιὰ τὶς δυνάμεις του τὶς καλλιτεχνικὲς ποὺ τὸν ἔφεραν στὸ σημεῖο νὰ μὴ θέλει νὰ ζήσει περισσότερο. Εἶναι δμως ἀξιοσημείωτο πώς ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτό, σὲ πεῖσμα μιᾶς σοβαρῆς προσβολῆς τῆς ἀρρώστειας ποὺ στὸ τέλος θὰ τὸν σκότωνε, γύρισε ἀπότομα σ' ἔνα κόσμο πεποίθησης κι' ἐλπίδας. 'Ηταν εύτυχισμένος, ἔλεγε ξανὰ και ξανά, κι' ἀκόμα ὅταν τὸ χειμῶνα πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατό του, ήταν μιὰ φορὰ ἀκόμα πάρα πολὺ ἀρρώστος γιὰ νὰ σηκωθεῖ, ἔκαμε τὴν παραβολὴ μεταξὺ τῆς αἰσθησης τῆς τότε ἐσώτερης ίκανοποίησης μὲ τὴν κατσουφιὰ ποὺ τὸν εἶχε βρεῖ η προηγούμενη προσβολή. Δούλευε πάνω στὰ ποιήματά του δσο τοῦ ἐπέτρεπταν οἱ δυνάμεις του, ἀκόμα κι' ὅταν τὸν ζάλιζε κι' ἔκαμε τὸν πυρετό του ν' ἀνεβεῖ ἡ διόρθωση ἐνὸς στίχου. 'Εξακολούθαε νὰ μιλάει γιὰ τ' ἄρθρα ποὺ λογάριαζε νὰ γράψει και γιάτἀ ὅποια εἶχε κρατήσει προσεχτικὰ σημειώσεις κι' ὅταν τὶς τελευταῖες λιγοστὲς βδομάδες ἀρχισε νὰ καταλαβαίνει, πιὸ καθαρὰ ἀπὸ τοὺς φίλους του ποὺ διώχναν αὐτὴ τὴ σκέψη, πώς μποροῦσε νὰ μὴ γιάννη, η παντοτεινὴ του έγνοια ήταν γι' αὐτὰ ποὺ δὲν εἶχε προφτάσει νὰ φτιάξει, αὐτὰ ποὺ λαχταροῦσε νὰ προσφέρει σὰ συμβο-

λή του στὴ ζωὴ τοῦ καιροῦ του, ἵσως περισσότερο μ' ἄλλους τρόπους, σὲ δράση και προσωπικὴ διδασκαλία, παρὰ στὴ λογοτεχνία.

'Ονειρευότανε νὰ γράψει ἔνα μυθιστόρημα γιὰ τὸ πολεμικὸ Λονδίνο· λαχταροῦσε νὰ συνεργαστεῖ στὸ γράψιμο ἐνὸς θεατρικοῦ ἔργου κι' ἐνὸς βιβλίου γιὰ τὸν Σαΐξπηρ· αὐτὰ ήταν μελλοντικὰ σχέδια, μὰ φαίνεται πώς εἶχε κιόλας στὰ σκαριὰ ἔνα βιβλίο λογοτεχνικῆς και φιλοσοφικῆς κριτικῆς. 'Ο τίτλος ποὺ εἶχε σκεφτεῖ νὰ βάλει ήταν Οἱ Ἀχτὲς τὸ θ Σκοταδιοῦ, ἔνας τίτλος πού, ἀν θυμηθεῖ κανένας τὸ σοννέτο τοῦ Κῆτς ἀπὸ δπου εἶναι παρμένο, ὑποβάλλει τὴν ίδεα τῆς ἐλπίδας. Θ' ἀπαρτιζόταν ἀπὸ δέκα δοκίμια μ' εἰσαγωγὴ και συμπέρασμα. Εἶχε κιόλας γράψει και δημοσιεύσει τὰ δοκίμια πάνω στὸ Ρεμπώ, τὸν Στέφαν Γκεόργκε, τὸν Ντοστογιέφσκι και τὶς Σημειώσεις πάνω σὲ Σύγχρονους Συγγραφεῖς, ἀν και σκεφτόταν νὰ ἀναπτύξει μερικὰ ἀπὸ αὐτά, ίδιαίτερα τὸ τελευταῖο. Εἶχε ἐπίσης γράψει τὸ δοκίμιο πάνω στὴν Ἀγγλικὴ Ποίηση στὴν πρώτη του μορφὴ και μὲ εἶχε ἀφίσει νὰ τὸ δημοσιεύσω στὸ Penguin New Writing, ἀν και δὲν εἶδε ποτὲ παραπάνω ἀπὸ τὶς διορθώσεις και τὸ δοκίμιο πάνω στὴν Ἑλληνικὴ Ποίηση δόθηκε σὰ διάλεκη και, ἀν και δὲν ἀναθεωρήθηκε, μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰν ούσιαστικὰ πλῆρες στὴ μορφὴ ποὺ ἐμφανίζεται τώρα στὶς σελίδες αὐτές,* περιλαμβάνοντας μερικὲς θαυμαστὰ ὡραῖες μεταφράσεις. 'Απ' τὰ τέσσερα ἀλλα δοκίμια, τὰ δυὸ θὰ ήταν ἀφιερωμένα στὸν Πλάτωνα και στὸν Κιέρκεγκαρντ. Τὰ σκεφτόταν γιὰ πολὺ καιρό και πραγματικὰ εἶχε συγκεντρώσει μιὰ μικρὴ βιβλιοθήκη ἀπὸ κείμενα και βιβλία νὰ συμβουλευτεῖ γιὰ τὴν ἔργασία αὐτῆς. 'Απ' τὸν τρόπο ποὺ μιλοῦσε γι' αὐτὰ σὲ μένα κι' ἄλλους φίλους, εἶναι φανερὸ πώς λογάριαζε νὰ ἔχουν τὴ σημασία αὐτῶν ποὺ εἶχε κιόλας γράψει ἀν δχιζως περισσότερη. 'Ηταν φυσικὰ μετριόφρων γιὰ τὸ ἔργο του, ήταν δμως ἀπόλυτα βέβαιος πώς εἶχε νὰ προσφέρει μιὰ πρωτότυπη συμβολὴ στὴν κατανόηση τοῦ Πλάτωνα και πώς καμμιὰ ἐρμηνεία τοῦ Κιέρκεγκαρντ, δημοσιευμένη ὡς τὰ τώρα στὴ χώρα μας, δὲν εἶχε ἀγγίξει τὸ βάθος τοῦ μυστηρίου του. Γιὰ μεγάλη μου λύπη, ὅταν διάβασα τὰ χαρτιά του θάτερα ἀπὸ τὸ θά-

* 'Ο Τζών Λέμαν-έννυος τοῦ τεύχους τοῦ New Writing and Daylight, Φθινοπώρου 1944, διπού δημοσιεύτηκε τὸ ἄρθρο του.

νατό του, δὲν μπόρεσα νὰ βρῶ τίποτα σχετικό μ' αὐτά τὰ δυὸ δοκίμια ποὺ σχεδίαζε ἔκτος ἀπ' τὰ μακρὰ ἀποσπάσματα ποὺ εἶχε ἀντιγράψει ἀπὸ πρωτότυπα ἔργα καὶ σχόλια πάνω σ' αὐτὰ ποὺ τοῦ εἶχανε φανεῖ νὰ έχουν περισσότερη σημασία. "Ολα ἡταν ἔτοιμα, τίποτα δύμως δὲν ἦταν γραμμένο. Ἡ ἀπώλεια γιὰ τὸν κόσμο, εἶμαι βέβαιος, δὲν εἶναι μικρή. Οὗτε τίποτα σώζεται ἀπ' τὸ δοκίμιο στὴ Φιλία, ποὺ θὰ ἦταν ἐναὶ ἀπ' τὰ ποὺ εὕγλωττά του διν εἶχε μέσα κάτι ἀπ' τὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ τὴ λεπτὴ μάθηση ποὺ ἐπέδειχνε δταν τὸ θέμα αὐτὸ συζητιῶνταν· οὔτ' ἀπ' τὸ "Ἐρευνα τοῦ Νέου Κόδιου ποὺ θ' ἀφιερωνόταν στὶς ἀμερικάνικες λογοτεχνίες στὶς γενικώτατες πλευρές τους καὶ ίδειτερα στὰ μυθιστορήματα τοῦ Θωμᾶ Γουλφ τῶν 'Ην. Πολιτειῶν καὶ τὰ κριτικὰ τοῦ 'Ἐντουάρντο Μαλλέα τῆς 'Αργεντινῆς. Γι' αὐτὰ οὔτε καν σημειώσεις σώζουνται. Μάγο τὰ προσεχτικά σημειώμένα ἀντίτυπα τῶν βιβλίων δείχνουν πώς εἶχε κιόλας ἀρχίσει νὰ παίρνει μορφὴ στὸ μυαλό του.

"Υπάρχουν κι' ἄλλα ἀρθρα καὶ διαλέξεις στὰ χαρτιά του ποὺ δὲν ἦταν προορισμένα γιὰ τὸ βιβλίο του, μά ποὺ εἶναι πολὺ μεγάλου ἐνδιαφέροντος. "Ισως τὸ πιὸ ἐνδιαφέρον εἶναι μιὰ διάλεξη του γαλλικὰ πάνω στὸν Προύστ, συντομώτερη μορφὴ πρωτότυπης μελέτης μεγάλης ἔκτάσεως, μέσα στὴν διπολα διαλέξει τὸν τρόπο ποὺ ὁ Προύστ μεταβάλλει ἀκατάπαυστα, προχωρῶντας στὸ ἔργο, τὴν ἀντίληψή του γιὰ τὸ ἀτομο, τὴν ἀγωνία του νὰ πιάσει τὸ μόνιμο στὴ ζωή. "Υπάρχει κι' ἐναὶ κεφάλαιο τῆς ἀτέλειωτης μελέτης του πάνω στὸν Θωμᾶ Γκρέύ σχετικὰ μὲ τὴ σχέση τοῦ Γκρέύ μὲ τὸν 'Οράτιο Ούάλπωλ καὶ πολλές διαλέξεις ποὺ ξῶσε ἐπίσημα σὰν ὑπάλληλος τοῦ 'Ελληνικοῦ Κράτους καὶ ποὺ ἐπαινέθηκαν ἀπὸ ἀκροατήρια ποὺ διαφέρανε πλατειὰ καὶ — ἐκεῖνο ποὺ ἔχτιμοθε τὸ περισσότερο στὴν τελευταῖα του ἀρρώστεια — μιὰ πρόσκληση γιὰ διάλεξη υστερα ἀπ' τὸν πόλεμο στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Λονδίνου. "Αν εἶχε ζήσει εἶμαι βέβαιος πώς θὰ εἶχε γράψει γιὰ τοὺς Ισπανοὺς μυστικιστές, ἐν' ἀπ' τ' ἀγαπημένα του θέματα, γιὰ πολλές ἄλλες πλευρές τῆς γαλλικῆς φιλολογίας καὶ γιὰ τὸν Ντίκενς. "Οταν τοῦ ἦταν ἀδύνατο νὰ διαβάσῃ διτιθήποτε σλλο, ἀκόμα καὶ στὴ γλώσσα του, διάβαζε ἀκόμα Ντίκενς. "Ο κοινὸς μας φίλος ἦταν, νομίζω, τὸ τελευταῖο βιβλίο ποὺ διάβασε πρὶν πεθάνει καὶ τὸ βρῆκε, «ἐναὶ πολὺ θαυμαστὸ βιβλίο». Δπως ζλεγε.

"Ο Δημήτριος Καπετανάκης ἦταν ἔνας ἀνθρωπος τῆς πιὸ σπάνιας ἀκεραιότητας στὴ σκέψη καὶ τὸ αἰσθημα κι' ἦταν ἀνίκανος νὰ γράψει διτιθήποτε γιὰ νὰ «κάνει φιλολογία». Ἡ ἀκεραιότητά του ἦταν καὶ ἡ ἀφορμὴ αὐτοῦ ποὺ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰν ἀδυναμία στὸ ἔργο του, οἱ ἐπαναλήψεις του

καὶ μιὰ ὑπερβολικὴ λιτότητα στὴ διατύπωση. Αὐτὰ τὰ λάθη, ἀν εἶναι λάθη, ἀναβρύζεται ἀπ' τὴ δύναμη τοῦ πάθους του νὰ προσδιορίσει, νὰ συλλάβει τὴν ἐσωτερη ἀλήθεια τοῦ θέματός του, εἴτε μιὰ βίωση δικῇ του εἴτε τὰ σύμβολα τοῦ νοητικοῦ καὶ τῆς φαντασίας μιᾶς βίωσης ἄλλου. Αὐτὸ τὸ πάθος δὲν τὸν ἀφίνε ποτέ· κι' οἱ δυὸ μορφές τῆς βίωσης ἦταν πάντα στενά, πολὺ στενά ἐνωμένες ἡ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη. Ἡ ἀλλόκοτη γοητεία τῶν μελετῶν του ποιητῶν καὶ φιλόσοφων βρίσκεται σ' ἐναὶ συνδυασμὸν εύρυτατης μόρφωσης καὶ ἀκατανίκητης περιέργειας γιὰ τὴ ζωή, ἔτοι ποὺ ἐκεῖνο ποὺ ἔγραφε μὲ τὴ μόρφωσή του εἶχε τὸ λαγαρό ἀπὸ κάτι ποὺ μπορεῖ νὰ τὸ εἶχε ζήσει ὁ ίδιος. Κατὰ μιάν ἔννοια τὸ εἶχε ζήσει, γιατὶ μὲ τὸ νὰ εἶναι τόσο ἐντονα ζωντανὸς καὶ πνευματικὰ εὖαίσθητος, εἶχε δοκιμάσει ἀσυγκράτητες βίωσες χαρᾶς καὶ τρόμου ἀπ' ὅπου εἶχε βγάλει ώρισμένα συμπεράσματα γιὰ τὴ φύση τῆς υπαρξης. Τὰ προηγούμενα ἀναγνώσματά του τὸν εἶχαν φέρει πρὸς αὐτὰ τὰ συμπεράσματα· καὶ μιὰ καὶ εἶχε δοκιμάσει τὴ βίωση, γύριζε σ' αὐτὰ γιὰ ἐπαλήθευση· ἡ ἔνταση τοῦ δοκίμιου ποὺ πρόκυπτε ἐρχόταν ἀπ' τὴ μαγεία τῆς ἀνακάλυψης πώς τὸ κλειδὶ φαινόταν νὰ ταιριάζει, πώς ἡ βεβαιότητα υπῆρχε, πώς ὁ μῖτος δδηγούμεσε μέσον ἀπ' τὸ λαβύρινθο. Τὸ νὰ κρατηθεῖ κανεὶς ἀπ' τὸ μῖτο, αὐτὸ δὲν ἦταν εὔκολη δουλειά. Κόπιαζε τρομερὰ γιὰ νὰ ἔτοιμάσει κάθε δοκίμιο, ἐπαληθεύοντας κάθε στοιχεῖο ποὺ ταιριάζει στὸ θέμα, δοκιμάζοντας νέες λέξεις γιὰ νὰ πιάσει κάτι ποὺ εἶχε ξεφύγει ἀπ' τὶς προηγούμενες· ἡ προσπάθεια ἦταν ἔξαντλητική, σχεδὸν μεγαλύτερη ἀπ' τὴν ἀντοχὴ τοῦ ἀσθενικοῦ ὄργανισμοῦ του. Δὲν πιστεύω πώς δίχως ἐκπληκτικὸ θάρρος καὶ δύναμη τῆς θέλησης θὰ μποροῦσε νὰ δλοκληρώσει τόσο πολλὰ στοὺς μῆνες ποὺ ἡ ἀρρώστεια του, καθὼς τώρα ζέρουμε, ποτὲ δὲν τὸν εἶχε ἀληθινὰ ἀφίσει.

Λογάριαζε νὰ βγάλει τὸ βιβλίο του. Οἱ 'Αχτές τοῦ Σκοταδιοῦ γιατὶ ἡ πεποίθηση ποὺ δυνάμωνε ὀλοένα μέσα του ἦταν πώς ὕσπου νὰ κατανοήσει κανεὶς τὸ ἀπύθμενο ἀγνωστό ποὺ περιβάλλει τὴ ζωή μας, δὲν μπορεῖ νὰ καταλάβει ἡ νὰ ἐκτιμήσει δπως πρέπει τὴ ζωή σ' αὐτὸν τὸν κόσμο. "Εκρινε τοὺς καλλιτέχνες καὶ τοὺς διανοούμενους μὲ τὸ μέτρο ποὺ ἀποκαλύπτουν στὸ ἔργο τους αὐτὴν τὴν γνώση. "Αν δὲν εἶχαν βρεθεῖ ποτὲ στὸ χεῖλος μιᾶς ἀβύσσου δπου τότε δὲν πίστευε πώς μποροῦμε νὰ μά-

Things Which are not are destined to confound
The Things that are, the fortunes we have earned.*

* «Πράματα ποὺ δὲν ὑπάρχουν εἶναι προορισμένα

[νὰ] θαλάσσουν

•Τὰ πράματα ποὺ δὲν ὑπάρχουν, τὶς τύχες ποὺ δέσσαφα-
[ζίσαμε.]

θωμε πολλά ἀπ' αὐτούς. 'Υποστήριζε πώς μερικοί συγγραφεῖς δεῖχναν πώς ποτέ δὲν εἶχαν δοκιμάσει τὸ αἰσθῆμα ποὺ σπρώχνει νὰ ἔξετάσουμε τὴ φύση τῆς πραγματικότητας· ἄλλοι, ποὺ περισσότερο ἀπ' δλους καταδίκαζε, εἶχαν περάσει τὴ ζωὴ τους κρύβοντας αὐτὸ ποὺ τοὺς εἶχε τρομοκρατήσει κι' εἶχαν μεταβάλει τὸ ἔργο τους σὲ μιὰ πολυδουλεμένη, ἀγονη κοροῦδια· πίστευε δὲν πῶς ἐκεῖνο ποὺ εἶχε σημασία στὴν Εύρωπαική σκέψη προερχότανε ἀπ' αὐτὸ ποὺ δύναμαζε φιλοσοφική ἀνησυχία. Αὐτὴ ἡ θέση διατυπώνεται κιόλας καθαρὰ στὴν πρώτη του τυπωμένη ἀγγλικὰ μελέτη πάνω στὸν Ρεμπώ, στὴν διποία καταλήγει μὲ τ' ἀκόλουθα λόγια: «Τὸ τίποτα μπορεῖ νὰ σώσει ἡ νὰ καταστρέψει αὐτὸς ποὺ τὸ βλέπουν κατὰ πρόσωπο, αὐτὸ δὲν ποὺ τὸ παραβλέπουν εἶναι καταδικασμένοι στὸ ψεύτικο.» Δὲν μποροῦν ν' ἀποβλέπουν σὲ πραγματικὴ ζωὴ πού, ἀν εἶναι γεμάτη ἀπὸ πραγματικοὺς κινδύνους, εἶναι ἐπίσης γεμάτη ἀληθινές ὑποσχέσεις. Καθὼς προχώραε, ἀρχισε νὰ διατυπώνει μιὰς ἀποψη τῆς Ἀγγλικῆς ποίησης ποὺ εἶχε βαθειὰ μελετήσει πολὺ πρὶν πάει στὸ Καΐμπριτς νὰ γράψει γιὰ τὸν Θωμᾶ Γκρέϋ. Φαίνεται γιὰ πρώτη φορά στὸ δοκίμιο γιὰ τὸν Στέφαν Γκεόργκε. Βλέποντας στὸν Γκεόργκε ἔναν ἀπ' τοὺς κυριώτερους πνευματικοὺς διαφθορεῖς τῆς Γερμανικῆς νεολαίας γιατὶ τὸ μυαλό του «ἡταν πολὺ μονοκόμματο γιὰ νὰ καταλάβει τὸ διαλεχτικὸ μυατήριο τῆς ὑπαρξης, ποὺ ἡ πραγματικότητά της γεννήθηκε ἀπ' τὸ τίποτα, ποὺ τὸ φῶς της ἔρχεται ἀπ' τὸ σκοτάδι, ποὺ ἡ πιὸ μεγάλῃ ἐλπίδᾳ της ἀναβρύζει ἀπ' τὴν πιὸ βαθειὰ ἀπελπισία», καταπιάστηκε νὰ προσδιορίσει τὸ βασικὸ σφάλμα τῆς «κρατικῆς» ποίησης. Κάμοντάς το αὐτό, ἀνακάλυψε πῶς ἡ καλύτερη ἀγγλικὴ ποίηση ἀν καὶ σὰν τὴν ποίηση τοῦ Γκεόργκε, ἥταν μὲ τὸ σκοπὸ νὰ κάμει τὴ ζωὴ πιὸ στερεὴ καὶ δὲν ἔμοιαζε μὲ τὴν ποίηση συγγραφέων σὰν τὸν Ρίλκε ποὺ φαίνεται νὰ διαλύει τὰ χνάρια τῆς βίωσης, ἥταν δὲν γόνιμη ἐνῶ ἡ ποίηση τοῦ Γκεόργκε ἥταν ἀγονη, γιατὶ ὁ σκοπὸς αὐτὸς προερχόταν ἀπ' τὴ διαρκῆ γνώση τῶν ὅριων τοῦ γνωστοῦ· γιατὶ οἱ Ἀγγλοι ποιητὲς ἀντιλαμβάνονταν πῶς, καθὼς ἔγραψε στὸ δοκίμιο του πάνω στὸ Ντοστογιέφσκι, «ὅσο περισσότερο κάθε τι φαίνεται συζητήσιμο τόσο περισσότερο γίνεται λιγώτερο συζητήσιμη ἡ ἀλήθεια ἐνὸς πράμματος στὴν ὑπαρξη τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἀποκαλύφτηκε ἀπ' τὸν πόνο καὶ τὴ γνώση τοῦ τίποτα.» Αὐτὴ εἶναι ἡ ίδεα ποὺ ἀναπτύσσει στὸ δοκίμιο του πάνω στὴν Ἀγγλικὴ ποίηση. Ἡταν, δηναρια τόσο συχνὰ μοῦ τόνισε κατὰ τὴν διάρκεια τῆς τελευταίας του ἀρρώστειας, μᾶλλον μιὰ σειρὰ ἀπὸ εἰσαγωγικοὺς ἀφορισμοὺς παρὰ μιὰ συναρμολογημένη μελέτη, ποὺ λογάριαζε νὰ συμπληρώσει ἀργότερα. Ἀνακάλυπτε τὰ πράμματα ποὺ τὸν ἐνδιέφεραν καὶ τὸν ξαπρωχναν στοὺς "Ἀγγλους ποιητὲς

ῶς τὴν τελευταία στιγμὴ—θυμάμαι τὸν ἐνθουσιασμό του γιὰ μερικὰ ἀποσπάσματα τοῦ Μπλαϊκ καὶ τὴ μετάφραση τοῦ Βιργίλιου ἀπ' τὸν Ντράϊντεν ποὺ διάβαζε ἔνα ἀντίτυπο τῆς ἀρχῆς τοῦ δεκατουγδόου αἰώνα στὸ κρεββάτι—κι' ὅποιος τὸν ἄκουε νὰ μιλάει γιὰ τὶς ἀνακαλύψεις του δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ αἰσθάνεται τὴν πιὸ βαθειὰ λύπη γιὰ ὅ,τι δὲν μπόρεσε νὰ γράψει. Περισσότερο ἀπ' δλα πρέπει νὰ λυπᾶται κανεὶς γιὰ τὴν ἔλλειψη μιᾶς πληρέστερης μελέτης τοῦ Σαΐξπηρο: νύξη μόνο ὑπάρχει τοῦ τί μποροῦσε νὰ γράψει στὶς λίγες γραμμές του πάνω στὸν Τρόιλο καὶ Κρεσσίντα.

Δὲν εἶναι ἡ σοβαρή μας μόνο ποίηση ποὺ ἔθαύμαζε καὶ τὸν γοήτευε. «Ἄν καὶ φαίνεται μιὰ παραδοξολογία», ἔγραψε μιὰ φορά, «εἰνε ἀλήθεια πῶς ἡ κωμικὴ ποίηση εἶνε πιὸ κατάλληλη ἀπ' τὴ σοβαρή νὰ μᾶς κάμει νὰ νοιώσουμε τὴν τραγικὴ πλευρά τῆς ζωῆς μας.» Ἐκαμε τὴν ίδια δοκιμὴ μὲ τὸν Λιούΐς Κάρρολ καὶ τὸν Ἐδουάρδο Λῆσαρ ποὺ εἶχε ἐφαρμόσει στὸ Ντόν καὶ τὸν Κήτης κι' οἱ φίλοι του στὸ Καΐμπριτς θυμοῦνται ποὺ ἔλεγε τοὺς στίχους:

There was an old man who said «Well !
Will nobody answer this bell ?
I have pulled day and night
Till my hair has grown white,
But nobody answers the bell.»

Στεκόταν σ' αὐτὸ τὸ ἀστεῖο πεντάστιχο μὲ πολὺ γοῦστο, μὰ στὴ μέση τῶν γέλοιων του θὰ ἔξεγοῦσε πῶς ἥταν στ' ἀλήθεια μιὰ βαθειὰ μεταφυσικὴ διατύπωση καὶ πῶς αὐτὸς ὁ γέρος ἀντιπροσώπευε κάθε ποιητὴ ἢ φιλόσοφο στὴν ἔρευνά του γιὰ τὴν ἀλήθεια γιὰ τὴ ζωὴ. Ἡ εύθυμία του καὶ τὸ χιούμορ του δὲν φαίνονται πολὺ καθαρὰ στὰ γραφίματά του ποὺ δημοσιευθῆκαν, ἀν καὶ τὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ ἔνα μυθιστόρημά του γιὰ τὸ Καΐμπριτς (γραμμένο ἐλληνικά) εἶνε γεμάτο ἀπὸ πνευματώδικη παρατήρηση· δὲν μποροῦσε δὲν μείνει κανεὶς γιὰ πολὺ μαζί του χωρὶς νὰ τ' ἀνακαλύψει αὐτά. Θυμάμαι πῶς δταν πλησίαζε ἡ ὥρα νὰ τὸν συναντήσω γιὰ πρώτη φορά, ἐπηρεασμένος ἀπ' τὰ λόγια τρομαγμένων φοιτητῶν πῶς εἶχε διαβάσει Α la recherche du Temps Perdu δλάκαιρο δεκατέσσερες φορές, περίμενα νὰ δῶ κάποιον μὲ σοβαρὸ παρουσιαστικὸ καὶ σοφὸ ὄφος· ἥταν μιὰ εύχαριστη ἔκπληξη νὰ βρῶ ἔναν ἀνθρώπο χωρὶς κανένα ὄφος, δλο κέφι κι' ἔτοιμο νὰ καταπιαστεῖ μ' ὅποιαδήποτε λογοτεχνικὴ ἔργασία ποὺ εἶχε μπεῖ μπροστά, ἀν τοῦ τὸ ζη-

* «Ἡταν ἔνας γέρος ποὺ εἶπε : «Ε, καλά !·
Κανένας δὲ θ' ἀποκριθῇ σ' αὐτὸ τὸ κουδούνισμα ;
Τράβηξα τὸ κουδούνι μέρα καὶ νύχτα
Ωσπου δικρισαν τὰ μαλλιά μου,
Κανεὶς δὲν ἀποκριθῇκε στὸ κουδούνισμα.»

τούς σαν οἱ φίλοι του, μ' ἀνεπιφύλακτο ἐνθουσιασμό. Συνδύαζε μὲν αὐτὴν τὴν ἴκανότητα νὰ ἐνθουσιάζεται μιὰν ἔξαιρετικὴ δύναμη ἀντίληψης, ἔτσι ποὺ ἔβρισκε κανεὶς πῶς δι, τι ἥθελε ἢ δι, τι εἶχε ἀνάγκη ἀκατάπαυστα προμαντευόταν προτοῦ τὸ διατυπώσει ἐντελῶς ὁ ἕδιος κι' οἱ προθέσεις τῶν ἄλλων κρινόνταν πάντα δσσο χωροῦνσε εὔνοϊκά. Ἡταν αὐτὴ του ἡ ἀρετὴ ποὺ τὸν ἔκαμε τὸν πιὸ δημιουργικὸ συνεργάτη· θὰ μοῦ ἥταν ἀδύνατο νὰ ἐπιχειρήσω νὰ μετρήσω πόσο συχνὰ ἐπωφελήθηκα τῆς συμπάθειας καὶ τῆς κρίσης του. Ἡταν ἐπίσης τὸ ταλέντο του νὰ δίνεται ποὺ τὸν ἔκαμε νὰ ἐπιτύχῃ σὰν δάσκαλος νέων. Μιὰ ἀπ' τὶς εύτυχεστερες ἐποχῆς τῆς ζωῆς του ἥταν σὰν πήγε στὰ Μέντλαντς νὰ βοηθήσει στὴν ἑτοιμασία μιᾶς μονάδας Friends Ambulance γιὰ περιθαλψη στὴν Ἐλλάδα μόλις θ' ἀπελευθερωνόταν. Ἐκαμε βαθειάν ἐντύπωση στοὺς νέους ποὺ ἔμαθαν νὰ διαβάζουν, νὰ μιλοῦν καὶ νὰ γράφουν Ἐλληνικὰ ἔξαιρετικὰ γρήγορα μὲ τὴν καθοδήγησή του. Αὐτὸ του τὸ ἔργο ζεῖ τώρα καὶ θὰ φέρει καρπούς πολλὰ χρόνια ὑστερα ποὺ ἡ πατρίδα του θὰ ἔχει ἀνακτήσει τὴν ἐλευθερία ποὺ μὲ τόσο πάθος λαχταροῦσε νὰ δεῖ.

Θὰ ὑπῆρξαν στιγμές ποὺ θὰ αἰσθάνθηκε πολὺ μονάχος, ἀπομονωμένος ἀπ' τὴν πατρίδα καὶ τὴν οικογένειά του καὶ γνωρίζοντας μονάχα πῶς τὰ φοβερώτερα πράματα ἥταν κάτι τὸ καθημερινό μὲ τὴν γερμανικὴ κατοχὴ σχεδὸν ποτὲ δύμως δὲ μιλοῦσε γι' αὐτό, προτιμῶντας νὰ λαβαίνει μέρος στὴ ζωή, τὶς ἔλπιδες καὶ τὶς ἀγωγίες τῶν "Αγγλων φίλων του. Γιὰ τὴν Ἀγγλία, ὑστερα ἀπ' τὴ ζωηρή του ἀποστροφὴ πρὸς τὴ Γερμανία, ἀπόκτησε μιὰ ἀφοσίωση καὶ μιὰ κατανόηση ποὺ σταθερὰ μεγάλωνε, ἀν κι' ἔπαιζε γιὰ ἔναν καιρὸ μὲ τὴν ἰδέα νὰ πάει στὴν Ἀμερική· κι' ἀκόμα σκεφτόταν νὰ ἐγκατασταθεῖ ἐδῶ γιὰ μιὰ μεγάλη περίοδο ὑστερ' ἀπ' τὸν πόλεμο. "Αν δὲν ὑπῆρχε ἄλλη μαρτυρία γιὰ τὴν ἀγάπη του γιὰ τὴ χώρα μας καὶ τὸν πολιτισμό μας, τ' ἀγγλικά του ποιήματα θὰ ἥταν ἀρκετά γιὰ νὰ τὴν ἀποδείξουν μὲ τὸ παραπάνω. Κανένας δὲ θὰ μποροῦσε νὰ τὰ εἶχε γράψει ἀν δὲν αἰσθανόταν ζυμωμένος μὲ τὴ ζωή μας μὲ μιὰ μεγάλη ἀγάπη. Γιὰ μένα εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ καταπληκτικὲς λογοτεχνικές ἐπιδόσεις ποὺ συνάντησα ποτέ μου. Δὲν ἥταν πάντα βέβαιος γιὰ ὡρισμένες λέξεις καὶ φράσεις καὶ συνήθιζε νὰ συμβουλεύεται τοὺς ἄγγλους φίλους του, γιὰ τὴν ἀκριβῆ διαφορὰ σ' ἀπόχρωση τῆς ἔννοιας ἀνάμεσα σὲ δυό ἐπίθετα· τὸ λεξιλόγιο του δὲν ἥταν μεγάλο, ἀν καὶ συνεχῶς μεγάλωνε, κι' δύμως παρ' ὅλο αὐτὸ δίνει τὴν ἐντύπωση ἀνεστης καὶ βεβαιότητας στὸ χειρισμὸ τοῦ ρυθμοῦ καὶ στὶς ίδιωματικὲς ἐκφράσεις ποὺ εἶνε ίσως τὸ πιὸ δύσκολο μυστικό νὰ κατακτήσει κανεὶς σὲ μιὰ ξένη γλώσσα, ἀκόμα κι' ὅταν εἶναι ποιητής.

"Η πρώτη σοβαρή του προσπάθεια νὰ κάμει ἀγγλικὴ ποίηση εἶνε ἡ Ντετεκτιβικὴ 'Ιστορία, ποὺ δημοσιεύθηκε στὸ Penguin New Writing. "Οταν εἶδε πῶς πέτυχε, ἀρχισε ἀμέσως νὰ σχεδιάζει κι' ἄλλα ποιήματα, κι' ἐκτὸς ἀπὸ τὶς περιόδους ποὺ ἡ ἀρρώστεια τὸν ἐμπόδιζε, ἔφτιαχνε ἀργά μᾶς σταθερά στίχους. Διόλευε πολλὰ ποιήματα δταν μεταφέρθηκε σὲ νοσοκομεῖο, ἀλλὰ κατάστρεψε σχεδὸν ὅλα τὰ ἀποσπάσματα· ἀπ' τὸ μεγάλο ποίημα γιὰ τὸ Λονδίνο σώζονται μόνο ἔνα ἢ δυό ήμιστιχα ποὺ βρέθηκαν σκορπισμένα μέσα στὰ σημειωματάριά του καὶ κάτι παραπάνω σώζεται ἀπὸ ἔνα μεγάλο του ποίημα γιὰ τὴν 'Ιστορία. "Η πρώτη διατύπωση ἐνδὲς τετραστιχου τοῦ τελευταίου δίνει μιὰ ίδεα τοῦ τί χάθηκε:

No room in history is large enough
To hold man's greatness. Even the most spacious
Church is too small for all the hankering
After eternity and love...*

"Η Ντετεκτιβικὴ 'Ιστορία ἔχει σχεδὸν ὅλες τὶς ἀρετὲς γιὰ τὶς δποῖες ἡ ποίησή του εἶναι ἀξιόλογη· ὁ ἀπ' εύθειας καὶ φυσικός τρόπος ποὺ μίλαε στὰ Five-beat τετράστιχα, ἡ ἔντονα δραματική, σχεδὸν μελοδραματικὴ θέση, τοποθετημένη μὲ τόση ζωηρότητα κι' οἰκονομία, καὶ πάντα, πίσω της, τὸ μεταφυσικὸ πρόβλημα ποὺ ὑποβάλλεται μὲ μυστήριο κι' ὠραιότητα. 'Ο κόσμος ἥταν κατάπληκτος ἀπὸ τὴν ποίηση αὐτὴ καὶ ταραγμένος· κι' αὐτὴ ἥταν ἀκριβῶς ἡ ἐντύπωση ποὺ ἥθελε νὰ δημιουργήσει. 'Η ποίηση, πίστευε, πρὶν ἀπὸ κάθε τι ἄλλο, πρέπει νὰ εἶνε συνταρακτικὴ κι' ἐπειδὴ πολλοὶ ἀνθρώποι δὲν τοὺς ἀρέσει νὰ ταράζουνται ἢ νὰ τοὺς κάμουν νὰ «αἰσθάνονται περίεργα», κατὰ τὴ φράση τῆς Γκέρτρουντ Στάϊν ποὺ τοῦ ἄρεζε ν' ἀναφέρει, δὲν τοῦ φαινόταν διόλου παράξενο ποὺ ἡ ἀληθινὴ ποίηση τόσο εύκολα ξομπλιάζεται ἢ παραγνωρίζεται ὅταν πρωτοφανεται στὴ δημοσιότητα. Περιφρονοῦμε τὴν ἔργασία ποὺ εἶχε μόνον ἐπιφανειακὴ χάρη καὶ ξεοκέπαζε κάθε ὑποδηλούμενη προσποίηση λεπτότητας ἢ βάθους· ἀν δύμως ἡ ποίηση ξάφνιζε μὲ καμμιὰ ζωτικὴ καινούργια ἀποψη ὅπου μποροῦσε νὰ βρεῖ ἔνα βαθύτερο συμβολισμὸ ἢ πρόδινε φιλοσοφικὴ ἀνησυχία, τότε ἥταν πρόθυμος νὰ συχωρέσει ἀκόμα καὶ σοβαρές τεχνικὲς ἀδυναμίες. Νομίζω πῶς θὰ ἥταν σωστὸ νὰ εἰπωθεῖ πῶς ποτὲ δὲ διάβαζε ἔνα ποίημα πρὶν τὸ κοσκινίσει. Πάντα προσπαθοῦμε νὰ βρεῖ τὸ νόημα πίσω ἀπ' τὸ ποίημα, σσο κι'

* «Δὲν ὑπάρχει στὴν Ιστορία χώρος ἀρκετά μεγάλος νὰ χωρέσῃ τὸ μεγαλεῖο τ' ἀνθρώπου. 'Ακόμα κι' ἡ πιὸ ἀπλόχωρη Ἐκκλησιά εἶνε πολὺ μικρή γιὰ ὅλη τὴν λαχτάρα· Γιὰ αἰωνιότη κι' ἀγάπη ...»

ὅν ἡ ἔκφραση ἦταν κλειστὴ κι' ὅσο κι' ἄν ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς μποροῦσε νὰ μὴν ἔχει ἀντίληψη τοῦ τί στ' ἀληθεια ἔκφραζε. Ἡταν τὸ ἴδιο γιὰ τὴ μουσικὴ ποὺ ἀγαποῦσε πάρα πολὺ· μιὰ βραδυὰ σὲ μιὰ συναυλία ποὺ παιζότανε ἡ Λίμνη τῶν Κύκνων τοῦ Τσαϊκόφσκυ ἀναφώνησε, μὲ χαραχτηριστικὴ ἀπλότητα, πῶς ἡ δεύτερη πράξη ἦταν τὸ πρᾶμμα ποὺ σὲ κυνήγαε τὸ πιὸ πολὺ ποὺ εἶχεν ἀκούσει, γιατὶ εὔρισκε πῶς ἡ μουσικὴ αὐτὴ περιέκλειε τὸ ρώτημα τῆς ζωῆς, ἐναρώτημα ποὺ ποτὲ δὲν ἀπογνιέται.

Τὰ δικά του τὰ ποίηματα βγῆκαν ἀπ' εὐθείας ἀπ' τὶς βιώσεις του, θὰ ἦταν ὅμως λάθιος νὰ ἔπιχειρήσει κανεὶς νὰ τὰ διαβάσει πολὺ κυριολεκτικὰ σ' αὐτὴν τὴν ἔννοια. Εἶχε ἔνα τόσο δυνατὸ ἔνστικτο γιὰ τὸ δραματικό ποὺ σχεδόν σ' ὅλα ἐκεῖνα ποὺ μποροῦν νὰ διαβαστοῦν σὰν αὐτοβιογραφίες συγχωνεύεται θεληματικὰ τὸ φανταστικό μὲ τ' ἀληθινό. Ἐκεῖνο ποὺ εἶχε σημασία γι' αὐτὸν ἦταν νὰ τὰ καταστήσει «μυστικὰ μηνύματα», «μὲ νύξεις τοῦ τί νὰ ἔλπιζει κανεὶς καὶ τῶς νὰ ζεῖ» καὶ κάτω ἀπ' τὴν ἔπιφανειακὴ τους ἀπλότητα τὰ μηνύματά του συχνά δὲν εἶναι καθόλου εὔκολο ν' ἀποκρυπτογραφηθοῦν. Ἡ δυσκολία γίνεται πιὸ μεγάλη γιατί, μὲ τὴ μεγάλη του γγώση τῆς εὐρωπαϊκῆς σκέψης, τοῦ ἑρχόταν φυσικὸ νὰ ἀναφέρεται, μὲ φράση ἡ εἰκόνα, στὶς Ιδέες τοῦ Γίλατωνα ἢ τοῦ Σάν Χουάν ντὲ λὰ Κρούζ ἢ τοῦ Κιέρκεγκαρντ ἢ ἄλλου φιλόσοφου. Πάντα ἡ σκέψη καὶ τὰ πάθη τῆς Εὐρώπης ἦταν μπροστὰ στὰ μάτια του, στὴν προοπτικὴ τῶν τριῶν χιλιάδων χρόνων ἀπό τότε ποὺ ἡ δική του πατρίδα εἶχε βάλει τὶς πρῶτες βάσεις τοῦ πολιτισμοῦ μας καὶ σ' αὐτὰ ἔβλεπε μιὰ κυρίαρχη ἀντίληψη τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς νὰ προκύπτει ἀπὸ βιώσεις ποὺ γινόνταν ξανὰ καὶ ξανὰ σὲ μορφές ποὺ μεταβάλλονταν. Αὐτό εἶνε ποὺ ἔδινε τόση δύναμη στὴν ἔρμηνεία του κάθε συγγραφέα, ποὺ τὸν ἔκαμε νὰ βλέπει πολλοὺς ἀπ' τοὺς δικούς μας συγγραφεῖς, καθὼς τὸν Θωμᾶ Γρέου ἢ τὸν Ντίκενς, σ' ἔνα ἀπρόσπιτο καὶ ἀποκαλυπτικὸ φῶς κι' ἔκαμε σ' ἀντιπαραβολὴ νὰ φαίνονται τόσες ἀπ' αὐτές ποὺ παρουσιάζονται σήμερα σὰν κριτικὲς ρηχές καὶ δισήμαντες. Δὲν ἀπόρριπτε τὸ κύριο ἔργαλεῖο ἔρμηνείας τοῦ καιροῦ μας, τὴν ψυχανάλυση — διασκέδαζε πάρα πολὺ μὲ τ' ἀποτελέσματά της — αἰσθανόταν ὅμως πῶς, καθὼς ὁ ἴδιος ἔλεγε, «ἡ ψυχολογία μπορεῖ νὰ ἔξηγάσει τὰ πράμματα, μᾶς δὲν μπορεῖ ποτὲ ν' ἀποκαλύψει τὸ νόημά τους».

“Οταν φάνηκε καθαρὰ σ' αὐτὸν πῶς μπορεῖ νὰ μὴ τελειώσει ποτὲ τὰ μεγάλα ποίηματα ποὺ εἶχε καταπιαστεῖ νὰ γράψει, τὰ ἔγκατέλειψε καὶ μάζεψε δλη τῇ δύναμη ποὺ τοῦ ἀπόμενε γιὰ νὰ γράψει τὰ δυὸ κομμάτια ποὺ πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ἡ διαθήκη του, Τὰ νησιά τῆς Ἐλλάδας καὶ Λάζαρος. Πολλές φορὲς εἶχε μιλήσει γιὰ

τὴν ἐπιθυμία του νὰ γράψει ἔνα ποίημα ποὺ νὰ δίνει τὴν ἀληθινὴ Ἐλλάδα ποὺ εἶχε ξεφύγει ἀπ' τὸν Βύρωνα στὸ περίφημο ποίημα του: καὶ τώρα, μ' αὐτοὺς τοὺς εἶκοσι σύντομους στίχους, συμπύκνωσε δ, τι αἰσθανότανε γιὰ τὴν πατρίδα του καὶ τὴν αἰώνια ἀνανεούμενη μοῖρα της νὰ ὑποφέρει, στίχους ποὺ εἶναι μέσα στοὺς πιὸ τραγικοὺς ποὺ ἔγραψε ποτέ, στίχους ποὺ σὲ παρακολουθοῦν καὶ ποὺ ἔκφράζουν τὴν Ἐλλάδα πιὸ τέλεια, ἵσως ἀπ' δ, τι ἄλλο γράφηκε στὸν καιρό μας. Τὸ συζητήσαμε πολλὲς φορὲς αὐτὸ τὸ ποίημα πρὶν ἀπ' τὸ θάνατό του καὶ ἡ μορφὴ ποὺ δημοσιεύθηκε ἔγκριθηκε δριστικὰ ἀπ' αὐτόν. Τ' ἄλλο, ὁ Λάζαρος, ποὺ βρίσκω πιὸ μυστηριώδικο καὶ πιὸ συνταραχτικὸ ἀπὸ δλα του τ' ἄλλα ποίηματα, ἀκόμα καὶ τὸ πάρα πολὺ ωραῖο “Αβελ, δὲν ἥθελε νὰ δημοσιεύθει. Νόμιζε πῶς ἦταν γεμάτο διφορούμενα καὶ πῶς θὰ εἶχε γίνει καλύτερο. Ον εἶχε καιρό γὰ τὸ δουλέψει. Ὁστόσο εἶμαι βέβαιος πῶς δὲν εἶχε ζήσει θὰ μποροῦσα νὰ τὸν εἶχα πείσει νὰ διλάξει τὴν ἀπόφασή του κι' Ὁστερα ἀπὸ κάποια ἔξεταση μὲ τὴν καρδιά μου ἀποφάσισα πῶς οἱ στίχοι αὐτοί, πλασμένοι ἀπ' τὶς πιὸ βαθειές πνευματικὲς βιώσεις τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ζωῆς του, πρέπει ν' ἀνήκουν στὸν κόσμο: •Ο χτύπος αὐτὸς σημαίνει θάνατο. Τὸν ἀκουσα ἄλλη μιὰ φορά πρὶν

•Ως ἀγωνιζόμουν νὰ θυμηθῶ ἔνα,
Μονάχα ἔνα πρᾶμμα ποὺ φάναζε στὸν πυρετό μου γιὰ
Βοήθεια, βοήθεια. Τότε ἡ θύρα ἀνοίξει, μὰ κανεὶς
[Υἱός,

Δὲ μπήκε νὰ φιευρίσει αὐτὸ ποὺ ἔκρεπε νὰ ξέρω.
Μόνο οἱ ἀδερφές μου μὲ βρέχανε μὲ δάκρυα.
Μᾶς τὰ δάκρυα εἶναι στείρα σύμβολα. Ἡ ἀγάπη
[εἰν^τ ἀργή,
Κι' ὅταν φτάνει οὗτε μιλάσει οὗτ^τ ἀκούσει.

Μονάχα φιλάσει καὶ ξαναζωντανεύει τὸ νεκρό.

•Ισως μάταια. Γιατὶ ποιός εἰν^τ ἀ λόγος

•Ανήκουστων θαυμάτων, ἀφοῦ μάντι

•Νὰ προσκαθῶ νὰ θυμηθῶ τὰ σπουδαῖα Νέα

Ποὺ μ^τ ἀποκάλυψαν μονάχα δ θάνατος κι' Ἔρως.

Πάσχιζα νὰ τὰ λησμονήσω καὶ νὰ γενῶ

Σὰν κάθε δλλον; Λαχτάραγα νὰ κινηθῶ

Σὰν ποτὲ νὰ μὴν εἶχα κυριεύει

•Απὸ μυστήρια ποὺ ἔκαμαν τὶς ἀδερφές μου νὰ ριγοῦν
Καθὼς ἐτοίμαζαν τὸ δεῖπνο γιὰ τὸ Φίλο μας.

•Ηρθε καὶ τὸν δεχτήκαμε αὖτε τὸν Δωρητή

Μᾶς δὲν Τὸν ρωτήσαμε πότε θάσωνταν ἡ χαρά μας.

Καὶ τώρα ἀκούω τὸ χιύκο ποὺ εἶχα πρὶν ἀκούσει.

Καὶ προσπαθῶ νὰ ἐτοιμαστῶ γιὰ τὸν Ιερό καιρό,

Δὲν μπορῶ δμως νὰ θυμηθῶ κι' ἡ θύρα

Τρίζει ἀφίνοντας νὰ μπῇ τὸ καθαρό μου ἐγκλημα.

Μετάφρ. ΑΛΕΞ. Σ. ΒΕΡΝΟΓΛΑΟΥ

1. Σημ. «Νέας Ἐστίας»: Τὸ κείμενο τοῦ ποίηματος αὐτοῦ τὸ παραθέτει στὴ μελέτῃ του δ. κ. Βασ. Λασύρδας.

EDITH SITWELL

ΕΝΑΣ ΕΛΛΗΝΑΣ ΠΟΙΗΤΗΣ ΣΤΗΝ ΑΓΓΛΙΑ

‘Ο Δημήτριος Καπετανάκης πέθανε στις 9 Μαρτίου 1944, σ’ ήλικια μόλις τριάντα δυό χρονώ.

Μὲ τὸν τραγικὸν θάνατον αὐτῆς νέας υπαρξῆς, ποὺ ἔμοιαζε ἀκόμα καὶ πιὸ μικρὸς ἀπ’ τὴν ἡλικία του, καὶ ποὺ εἶχε μυαλὸν καὶ πνεῦμα τὸ ἴδιο ὄμορφα, δλόφωτα καὶ φωτεινά, ἢ Ἀγγλία σσο καὶ ἡ Ἐλλάδα ἔχασαν ἐναὶ μεγάλῳ συγγραφέα.

Δὲν μπορεῖ νὰ χωρέσει ἀμφιβολία τί σημαία ἔχει ἡ ἀπώλεια αὐτῆς γιὰ μᾶς. ‘Ο Καπετανάκης ἦταν ἐναὶ δν προωρισμένο νὰ εἰναι αἰώνια νέο· παρ’ δλη τὴ λυπημένη σοφία του, τὸ μυαλό του ἦταν φλογερὸν κι’ εἶχε τὸ ἥρωικὸν Ἐλληνικὸν πνεῦμα, μὲ κάτι τ’ ἀθλητικὸν μέσα σ’ αὐτό, γιατὶ ποτὲ δὲν ἦταν σὲ κατάσταση πλαδαρῆς ἀνεσης. Σὰν ἀνθρώπος τῆς σκέψης ἦταν τὸ ἴδιο βαθὺς βουτηχτῆς καὶ βαθὺς σκαφτιᾶς. Μὰ ἀνδριοτὸς στὰ δντα αὐτὰ ποὺ διαφορετικὰ τούς έμοιαζε τόσο πολύ, δὲν παρέμενε κάτι ξέχωρο ἀπ’ τὸ στοιχεῖο ποὺ ἔξερευνοῦσε. Ἡ ταν τὸ ἴδιο τὸ στοιχεῖο.

Τὸ τάλαντό του σὰν ποιητοῦ καὶ σὰν κριτικοῦ φαίνεται στὴν ὑποφαινόμενη, τὸ ἴδιο μεγάλο. Εἶχαν μιὰ παράξενη βαθύτητα· «Ποίηση», εἶπε στὴν δμιλία του γιὰ τὴ νεοελληνικὴ ποίηση «σημαίνει γλωσσα - τὴ βαθύτερη ούσια τῆς γλώσσας». Μεταχειρίζοτανε τ’ ἀγγλικὰ ὅπως ὁ Κόνραντ, μονάχος μεσ’ τούς ἀνθρώπους ποὺ δὲν εἶχαν γεννθεῖ σ’ αὐτὴν τὴ γλώσσα, τὴν μεταχειρίζοτανε—μὲ ἔμφυτη λεπτότητα, μὲ φινέτσα καὶ μὲ τέλειαν ἀντίληψη δλων τῶν ἀποχρώσεων καὶ τῶν ποικιλιῶν τῆς ἔννοιας. Τὸ μυϊκό του σύστημα εἶχε συντονιστεῖ μ’ αὐτὴν καὶ στὰ ποιήματά του τ’ ἀγγλικὰ οἱ μῆς βρίσκονται σ’ ἀπόλυτο ἔλεγχο καὶ εἰναι ίκανοι γιὰ κάθε προσάθεια δύναμης καὶ λεπτότητας.

Μεταχειρίζοτανε κατὰ κανόνα τετράστιχα μὲ σφιχτοδεμένο δεκασύλλαβο ἢ δχτασύλλαβο καὶ διαφορετικούς συνδυασμούς ἀπὸ ρίμες· κι’ ἐπιτύχανε σὲ κεῖνο ποὺ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ στενὸ πλαίσιο, μεγάλη ποικιλία. Καμμιὰ φορὰ μεταχειρίζοτανε ἐναὶ shut - open, ἐναὶ shut - open σύστημα ρίμας κι’ αὐτό, σὲ δχτασύλλαβα ἢ δεκασύλλαβα τετράστιχα ὅπου οἱ ἀπλές λέξεις τῆς συνθισμένης δμιλίας μπαίνουν, εἶνε πολὺ δύσκολο νὰ τὸ χειριστεῖ κανεὶς μ’ ἐπιτυχία. ‘Ο Ντράϊστεν ἔγραψε γιὰ τὸ δεκασύλλαβο: «‘Ο», (ὁ ποιητής) «προχωρᾶ ἀργά μὲ δέκα μικρὲς λέξεις σὲ κάθε στίχο καὶ συμπληρώνει τὸν ἀριθμὸ τῶν δέκα μὲ «far to» καὶ «unto» κι’ ὅλα τὰ ώραιά παραγεμίσματα ποὺ μπορεῖ νὰ βρεῖ, ἔτοι ποὺ τὶς τραβᾶ-

στὴν ἄκρη ὅλου ἐναὶ στίχου· ἐνῷ ἡ ἔννοια μένει κουρασμένη μισοδρομίας».

‘Ο νέος δμως αὐτὸς ποιητῆς κινότανε μὲ τέλεια ἀνεση μέσα στὸ πλαίσιο αὐτό: φαινότανε σ’ αὐτὸν φυσικό, τὸ σῶμα τῆς ποίησης.

Στὸ «Ἀβελ» μεταχειρίστηκε τὸ δεκασύλλαβο, μὲ ρίμα A - B, A - B. Στὸ «Ἐμιλυ Ντίκινσον» κινόταν μὲ μεγάλη τέχνη σὲ τετράστιχα τοῦ δχτασύλλαβου, ἔξασύλλαβου τύπου — τὴ μορφὴ ποὺ χρησιμοποίησε μὲ πολλὴν ἀσχήμια ἢ ἔδια ἢ Ἐμιλυ Ντίκινσον (ύστερονσε περίεργα στὸ τεχνικὸν μέρος) κι’ δ. Α.Ε. Χάουσμαν, ποὺ ἡ τεχνικὴ του ἦταν μόνο ἐλάχιστα καλύτερη ἀπ’ τὴ δικὴ της. Στὸν Χάουσμαν ἡ μορφὴ φαινόταν σὰν πρόσθετη, πιὸ πολὺ ἐναὶ ντῦμα παρὰ ἐναὶ σῶμα, κάτι φορεμένο σὰ στήριγμα γιὰ τὴν ἀναπηρία του. ‘Η Ἐμιλυ Ντίκινσον μεταχειρίζοτανε λίγο τὴ μορφὴ αὐτῆς, φαντάζομαι, γιατὶ εἶχε ξεγελαστεῖ ἀπὸ τὴ φαινομενικὴ της εύκολια καὶ λίγο γιατὶ ὁ θολός μουδιαστικὸς θόρυβος τῶν θρησκευτικῶν ὑμνῶν ἦταν πάντα στ’ αὐτιά της.

Θυμάται κανεὶς ξαφνιούμενος ἄμα μελετάει αὐτοὺς τοὺς δυό συγγραφεῖς πώς (ὅπως εἶπα ὅλλο) ἢ πλατειὰ φαντασία ποὺ δείχνει τὸ μεγάλο ποίημα τοῦ Μάρβελ «Στὴν ντροπαλὴ κυρά του» καὶ τὸ μεγάλο ποίημα τοῦ κ. Ἐλιοτ «Μουρμουρίσματα τῆς Ἀθανασίας» διαφυλάγεται μέσα στὸν ἔξεζητημένο δχτασύλλαβο κι’ αὐτὸ μάλιστα κάμει πιὸ μεγάλη τὴν ἐντύπωση, μᾶς δείχνει, στὸ στενό του μνῆμα, τὸν αἰώνιο σκελετό. Που βρίσκεται ἡ διαφορά; Στὸ δτι αἰσθανόμαστε ἐναὶ συγκρατημένο καὶ τρομερὸ πάθος κάτω ἀπ’ τοὺς στίχους τοῦ Μάρβελ καὶ τοῦ «Ἐλιοτ, μιὰ ἐκρηχτικὴ δύναμη νὰ βράζει κάτου ἀπ’ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ στίχου;

Στὴν «Ἐμιλυ Ντίκινσον» δ. Δημήτρης Καπετανάκης μεταχειρίστηκε τετράστιχα τῆς μορφῆς 8 - 6, 8 - 6, γιατὶ αὐτὸς ἦταν ὁ τρόπος τῆς ἔκφρασης τοῦ ὑποκείμενου τοῦ θέματός του, γιατὶ χωρὶς ἔξαίρεση εἰσερχόταν στὴν ὄλικὴ περιοχὴ τοῦ θέματός του καὶ γινόταν ἐναὶ μὲ τὴν ψυχὴ του. Σ’ αὐτὸ τὸ ποίημα ἐπέτυχε τὸν ἀντικειμενικὸ του σκοπὸ μ’ ἐναὶ τρόπο ποὺ εἶναι σχεδὸν τρομαχτικός.

Θὰ ξαναγυρίσω σ’ αὐτὸ τὸ ποίημα ἀργότερα. Αὐτὴ τὴ στιγμὴ μ’ ἐνδιαφέρονταν οἱ γενικὲς γραμμές.

Σ’ δλα του τὰ ποιήματα ὁ Καπετανάκης μεταχειρίστηκεν ἀπλές λέξεις. Καμμιὰ φορὰ μὲ λέξη τῆς καθομιλούμενης ξεγλυστροῦσε μέσ’ τὸ στίχο: αὐτὴ εἶναι ἡ μόνη ἔνδειξη

ποὺ μᾶς δείχνει πώς δὲν ξύραψε στή μητρική του γλώσσα, γιατί αὐτές οἱ ἐντελῶς σπάνιες έξαιρέσεις ξύπαναν γιὰ νὰ κάμουν μιὰς ἐντύπωση ἀνεστης. *"Ήταν τέλεια περιττή.*

Στήν ἀρχή τοῦ δοκιμίου του «Μιὰ ματιὰ στήν Αγγλική ποίηση» (*Penguin New Writing*, ἀριθ. 19) ἀναφέρει αὐτή τὴ φράση τοῦ Κιέρκεγκαρντ: «"Ἄς μὴν εἶναι τὰ λόγια μας σὰν λουλούδια ποὺ εἶναι στὰ χωράφια σήμερα καὶ τὴν ἄλλη μέρα τὰ ρίχνουν στὸ φοῦρνο, δχι σὰν λουλούδια ἀκόμα κι' ἀν στὴ λαμπρότη τους ξεπερνῶνται τὸ μεγαλεῖο τοῦ Σολομῶντα».

Μ' αὐτὴν τὴν παράξενην αἰσθησιν τῆς διάρκειας, μιᾶς ὑπάρξης πέρα ἀπ' τὰ πράματα ποὺ ξεφεύγουν, ἀποστέρησε τὸ στίχο του ἀπὸ κάθε σχεδόν ύλικό στολίδι ποὺ μποροῦσε νὰ εἶναι φευγαλέο.

Γι' αὐτὸν τὰ λόγια του εἶναι ἀπλᾶ, οἱ εἰκόνες σπάνιες. «Οἱ εἰκόνες», ὅπως εἶπε ὁ Κόλεριντζ, «ἀπὸ μόνες τους δὲν χαραχτηρίζουν τὸν ποιητή. Γίνονται ἀποδείξεις γνήσιου ταλέντου μόνο σ' ἐκείνη τὴν ξεταση ποὺ μεταπλάθονται ἀπὸ ἔνα κυριαρχοῦν πάθος ἢ ἀπὸ συνταιριασμένες σκέψεις ἢ εἰκόνες ζωντανεμένες ἀπ' αὐτὸν τὸ πάθος ἢ διὰ τὸ ξέχουν γι' ἀποτέλεσμα νὰ περιορίζουν τὸ πλῆθος σ' ἐνότητα ἢ τὴ διαδοχὴ στὸ στιγματίον· ἢ, τέλος, ὅταν ἀνθρώπινη καὶ διανοητικὴ ζωὴ διοχετεύεται σ' αὐτές ἀπ' τὸ ίδιο τὸ πνεῦμα τοῦ ποιητή».

Ο Καπετανάκης εἶχε ἔνα ἀπίστευτο ταλέντο νὰ περιορίζει τὸ πλῆθος σ' ἐνότητα.

Τὰ ποιήματα αὐτὰ δὲν ξέχουν τίποτα τὸ περιττό—δὲν ξέχουν περιβλήματα, στολίδια. Μέσα τους ἡ ματιὰ του εἶναι σὰν ἔνα φῶς ἀπὸ προβολέα ποὺ ψάχνει μιὰς έξαιρετικὰ μακριὰ βαθειὰ σήραγγα, ἔτσι ποὺ ξύριμε τὴ βεβαιότητα τοῦ τί βρίσκεται στήν ἄκρη.

Φορές τὸ φῶς εἶναι τόσο ἔκτυφλωτικὸ ποὺ στήν ἀρχή πιστεύουμε πώς δὲ βλέπουμε. Μὰ αὐτὸν εἶναι πλάνη, τὰ βλέπουμε δλα—πολὺ περισσότερα ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ φανταζόμαστε πώς υπάρχουν.

Παρ' δλη τὴ λυπημένη σοφία τους καὶ τὴ μεγάλη βαθύτητά τους, τὰ ποιήματα ξέχουν νειάτα. Ποτὲ δύως δὲν ἀσχολοῦνται μὲ τὴν *"Ανοιξη*, τὴν εύτυχία τῶν νειάτων ἢ τὴν ἀνάπτυξη. Ενδιαφερόταν μὲ πάθος γιὰ τὶς κινήσεις τῆς ψυχῆς. Δὲν ἔβλεπε ἢ δὲν ἐνδιαφερόταν στὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἔξωτερου κόσμου, στὰ φαινόμενα τῆς Φύσης. *"Οπως εἶναι μιὰ πόλη, τὰ ποιήματα εἶναι περιτοχισμένα μὲ πέτρα· πάνω τους δύως εἶναι ὁ ἀχανής οὐρανός.*

Εἶναι ποιήματα μιᾶς πόλης δοο καὶ τὰ κατὰ τ' ἄλλα ἀπόλυτα διαφορετικὰ ποιήματα τοῦ Μπωντλαΐρ.

Τὰ ποιήματα τοῦ Καπετανάκη εἶναι έξαιρετικὰ παράξενα κι' ἡ ἀντίληψη τῆς μεγάλης παραξενίας τους δλοένα μεγαλώνει μέσα σου ἀντὶ νὰ μικραίνει. *"Η συμπύκνωση τοῦ νοήματος εἶναι τόσο καταπληχτική ποὺ σοῦ δίνει πότε (ὅπως εἶπα παραπάνω)*

τὴν αἰσθηση ἀπὸ φῶς ἔκτυφλωτικό, πότε μιανοῦ δυνατοῦ καὶ τρομεροῦ σκότους, μιᾶς πεμπτουσίας δύναμης, σχεδὸν σὰν μιὰ ζωντανή παρουσία.

«Ἀν εἶχε ζῆσει αἰσθάνεται κανεὶς πώς θὰ εἶχεν ἔξερευνῆσει ὅλο ἔνα εἶδος τραγωδίας τῆς καρδιᾶς καὶ μπορεῖ νὰ εἶχε γράψει (μὲ τὴν ἀνάλογη διαφορὰ τῆς ἔθνικότητας) ποιήματα σὰν τοῦ Χάρντου τὸ *"A Trap-woman's Tragedy"*. Εἶναι ἀδύνατο νὰ συγκρίνεις ἔνα ποιητὴ μ' ἄλλον, μὰ ἡ συμπύκνωση, τὸ σκοτάδι ποὺ ἀκολουθεῖται ἀπὸ ἔνα φῶς ἔκτυφλωτικό ποὺ βρίσκει κανεὶς σὲ μερικὰ ἀπὸ τὰ ποιήματα τοῦ Καπετανάκη ξέχουν κάποια ὄμοιότητα μ' αὐτές τις ἀρετές τοῦ Χάρντου.

Τὸ *"Άβελ"* ποὺ δημοσιεύτηκε στὸ Penguin New Writing, ἀριθ. 16, εἶναι ἔνα καταπληχτικὸ ποίημα, πυκνό σὲ νόημα καὶ τρομαχτικοῦ βάθους, ἀντίληψης καὶ συγκέντρωσης. Εἶναι γραμμένο πάνω σ' ἔνα παγκόσμιο θέμα καὶ μέσα σ' αὐτὸν ἀκούεται ἡ συμπόνια μιᾶς μεγάλης καρδιᾶς:

My brother Cain, the wounded, liked to sit
Brushing my shoulder, by the staring water
Of life, or death, in cinemas half-lit
By scenes of peace that always turned to slaughter.

He liked to talk to me. His eager voice
Whispered the puzzle of his bleeding thirst,
Or prayed me not to make my final choice
Unless we had a chat about it first.

And then he chose the final pain for me.
I do not blame his nature: he's my brother;
Nor what you call the times: our love was free,
Would be the same at any time; but rather

The ageless ambiguity of things,
Which makes our life mean death, our love be hate.
My blood that streams across the bedroom sings
"I am my brother opening the gate." *

**Ο ἀδερφός μου δὲ Κάιν, δὲ πληγωμένος, ἀγαποῦσε νὰ κατιδεύοντας τὸν δῷμο μου, κοντά στὸ γλαρό νερό τῆς ζωῆς ἢ τοῦ θανάτου, σὲ κινηματόγραφους μισοφωτισμένους*
· Απὸ σκηνὲς εἰρήνης ποὺ πάντα ξέβλισσαντανε σὲ μακελλειό-

Τοῦ ἀρεούς νὰ μοῦ μιλάει. *"Η ζωηρή φωνή του Μουρμούριζε τὸ αἰνιγμα τῆς αἰμασσούσας δίψας του*
"Η μὲ παρακάλεσε νὰ μὴ κάμω τὴν δριστικὴ μου ἔκλογη
Προτοῦ τὰ ποῦμε μαζὶ πρῶτα.

Κι' ὅστερα διάλεξε τὸν τελικὸ γιὰ μένα πόνο.
Δὲν κατηγοράω τὸ φυσικό του: εἶναι δὲ ἀδερφός μου,
Οὐτ' αὐτὸν ποὺ δνομάζετε καιρούς· ἢ ἀγάπη μας
Θὰ ἥταν ἡ ίδια δικαιοδόποτε καιρός· μὰ περισσότερο

Τὴν ἀχρονη διφορούμενη ἔννοια τῶν πραμμάτων
Ποὺ κάμει τὴ ζωὴ μας νὰ σημαίνῃ θάνατο, τὴν ἀγάπη μας νὰ είναι μίσος.
Τὸ αἷμα μου ποὺ κυλάει μεσ' ἄπ' τὴν κρεβατοκάμαρα τραγουδάει
«Είμαι δὲ ἀδερφός μου ποὺ ἀνοίγει τὴν ζώθυρα.»

Τὸ ποίημα ἀλλάζει, σχεδὸν ἀπὸ στίχο σὲ στίχο, ἀπὸ ἐπίπεδο σ' ἐπίπεδο καὶ καθένα κάνει τὸ ἕδιο βαθειά ἐντύπωση, εἶναι τὸ ἕδιο βαρὺ σὲ νόημα. Τὸ αἷμα ποὺ χύνεται εἶναι τὸ αἷμα τῆς ἀνθρωπότητας· καμμιά δύμως φορὰ δλη ἡ ἀνθρωπότητα μαζεύεται σ'. Ενα δν μονάχα πού ύποφέρει, ἔναν "Ανθρωπο παρεξηγημένο καὶ νοοῦντα τὰ πάντα, θυοιασμένο στήν τυφλή κι' αἰμάσσουσα δίψα πού ἡ αἰτία της δὲν μπορεῖ ν' ἀνευρεθεῖ καὶ θεραπευθεῖ. 'Η κρεββατοκάμαρα πού ἀνάμεσό της τὸ αἷμα τρέχει εἶναι δλος ό κόσμος — ἡ τὸ θέατρο μιᾶς συνηθισμένης ποταπῆς διλοφονίας.

Στὸν πρῶτο στίχο μᾶς λέγεται πώς κι' ὁ φονιάς, ἐπίσης, ἔχει πληγωθεῖ, ἔχει ὑποφέρει. Ποιά ἦταν ἡ ἀφορμὴ τοῦ τραύματος; Κάποια ἄγνωστη αἰτία, ποὺ κείτεται βαθειὰ κάτω ἀπὸ τὸ σημερινό μας πολιτισμό; Ξέρουμε μονάχα πώς κι' αὐτὸς ὑπόφερε, εἶναι ἀξιολύπητος... εἶναι στὴ φύση του καὶ στὸν πόνο του ἔνα (ὅπως μαθαίνουμε ἀπὸ τὸν ἐπόμενο στίχο) μὲ τὸ θῦμα του. Στὸν πρῶτο στίχο ἔξαγγέλλεται τὸ θέμα πάνω στὸ δόποιο θὰ χτιστεῖ τὸ ποίημα — τὸ θέμα ποὺ θὰ ἔξελιχται στό:

Απ' τὸν πρῶτο στίχο, μὲ τὴν παγκόσμια
σημασία του, ἔρχόμαστε στὸ ἄτομο ποὺ
εἶναι κοντά νὰ θυσιαστεῖ — ἔνας ἀπ' τοὺς
κοινοὺς ἀνθρώπους μιᾶς πόλης, κυττάζον-
τας τὰ τρομερὰ προβλήματα τῆς ζωῆς καὶ
τοῦ θάνατου σὰ νὰ ήσαν μιὰ παράμερη
παράσταση — μὴ καταλαβαίνοντας ποτὲ πώς
κι' αὐτὸς σμίγει μ' αὐτὰ — μὴ βλέποντας
ποτὲ πώς κι' οἱ πιθ συνηθισμένες ἀπασχο-
λήσεις τους κρατᾶν μέσα τους τὸν σπόρο
τῆς καταστροφῆς.

Μά αύτό δὲν εἶναι δλο. Ο στίχος αὐτός, μὲ τὸ βάθος καὶ τὸ συμπυκνωμένο νόημά του, πάει πολὺ πέρα ἀπὸ κάθε ἔξεγερση. "Οταν ξαναδιαβάζεις τὸ ποίημα, τὸ νόημά του πλαταίνει. Νέες προεχτάσεις διακλαδίζονται σὲ νέες κατευθύνσεις. Στὸν τρομαγτικὸ στίγμα

Whispered the puzzle of his bleeding thirst.

τὸ κεντρικὸ πρόβλημα τῆς ἀνθρωπότητας
βρίσκει τὴ διατύπωσή του.

“Η φωνή πού μιλάει στὸν Ἀβελ εἶναι φορές ή φωνή τῆς ἀγνθρωπότητας πού μι-

* * . . Δὲν κατηγοράω τὸ φυσικά του : εἶναι δὲ οὐδεποτέ φός μου

μά περισσότερο
Τὴν διχρονή διφοροδμενη ἔννοια τῶν πραγμάτων.»
*** Μαρουσάκης τὸ σύνημα τοῦ αὐτού προσωποῦ δίνει τον

λάει στὸ ἄτομο ποὺ πρέπει νὰ πεθάνει γιὰ
νὰ ζήσει ὁ ἀδελφός του — εἶναι φορές ἡ
φωνὴ τῆς δημοκρατίας, ἡ ἀδερφότητα που
μπορεῖ νὰ χάσουμε μόνο καὶ μόνο ἀπὸ ἔλ-
λειψη κατανόησης. Φορές εἶναι οἱ φωνὲς
τῶν Ἀρχόντων τοῦ κόσμου, ποὺ διστάζουν
στὸ χεῖλος τῆς καταστροφῆς... κυττάζον-
τας τὸ ἔργο ποὺ παιζεται... προσμένοντας
τὴν ἀποκάλυψη ποὺ θὰ λύσει τὸ αἰνιγμα
τῆς «αίμασσουσας δίψας» — τῆς δίψας ποὺ
εἶναι ἀποτέλεσμα τραύματος. Ἀσφαλῶς
πρέπει νὰ ὑπάρχει κάποια ἐξήγηση καὶ τρό-
πος θεραπείας· ἡ θυσία δὲ θὰ εἶναι ἀναγ-
καία. Καμμιά δύμως ἐξήγηση δὲ δίνεται καὶ
τὸ ποίημα τελειώνει μὲ τὸ θάνατο ποὺ ἐπι-
βάλλεται στὸν "Ανθρωπο ἀπὸ τὸν ἀδερφό¹
του — τὸ θάνατο ποὺ δῆγανε στὴ λύτρωση.

Συγκρινόμενα μ' αὐτό τὸ ἐντατικὰ παράξενο ποίημα, μὲ τὴ μεγάλη του βαθύτητα που μᾶς δύνησει στὸ κέντρο τοῦ κόσμου, τὰ βύθια τῆς καρδιᾶς, τὴν κεντρικὴν ὄρμη ἀπ' ὅπου σκέψεις καὶ κινήσεις ξεπετάν, πολλὰ ποιήματα γραμμένα ἀπὸ νεαρόπληχτους τῆς ἐποχῆς μας φαίνονται ἐπιφανειακά. Οἱ ἀκόλουθοι στίχοι προέρχουνται ἀπὸ ἕνα ποίημα ποὺ βρέθηκε μέσα στὰ χαρτιά του Καπετανάκη ὑστερα ἀπ' τὸ θάνατό του καὶ ποὺ φαίνεται νὰ εἶναι τὸ ταῖρι τοῦ θαυμάσιου «Ἄβελ». Σίγουρα γεννήθηκε ἀπὸ τὴν Ἱδιαν ὄρμην:

«We met at noon under the Sun's crude stare
Which makes the wrong look equal to the right.
Our limbs were dazzled, and to flee the glare
We bathed our love in blood, our souls in night.»

Φορές τά ποιήματα έχουν τή δύναμη και τήν ἀκινησία ποὺ μοιάζει μὲ τήν πέτρα, μόνο ποὺ ἡ ζωὴ εἶναι βαθειὰ φυτεμένη μέσα τους. Κι' ύστερα ξεπετιέται ἀπ' αὐτήν τήν ἀκινησία μιὰ διαδοχὴ ἀπὸ τρομερούς στίχους:

*What does your craving for atonement call
Out of the depths of man-begetting dread ?
A phantom, or the thought that after all
Murder means less than nothing to the dead.**

Τὸ ποίημα ἀπ' ὅπου παρθήκανε αὐτὲς οἱ γραμμὲς εἶναι ἔνα ποίημα πάλης, θανατεροῦ δγῶνα, μᾶς στίχοι τὸ ίδιο δίγως ἐλπίδα ποὺ

* «Απαντηθήκαμε μεσημεριάτικα κάτ³ απ² τοῦ "Ηλιου.
[τὸ σκληρὸ κόνταγμα.
Ποὺ κάνει τὸ στραβὸ νὰ φαίνεται σάν τὸ σωσιό.
Τὰ γόνατά μας ἥταν μεθυσαμένα απ² τὸ φῶς καὶ για
[νὰ γλυτώσουμε απ² τὴ λάμψη
Βυθίσαμε τὸν Ἐρωτά μας σ³ αἷμα, τὶς ψυγές μας στὸ

*** «Τί καλεῖ ή λαχτάρα σου για δέξιλέωση
·Απ: τὰ βόθια τοῦ δέους τῆς ἀνθρώπινης αὐλαηψης ;
·Ένα φάντασμα ή η σκέψη πώς στὸ βατέρο
·ή δολοφονία δὲ σημαίνει τίποτα, μάτιποτα στοὺς

δμως δὲν μπορεῖ νὰ νικηθεῖ ἀπαντιῶνται συχνά στὸ μέσο τῆς ἀκινησιᾶς.

Τὸ ποίημα «"Εμπλυ Ντίκινσον» (New Writing and Daylight, Χειμώνας, 1943 - 4) ποὺ ἀνάφερα κιόλας, δείχνει μιὰ δύναμη κατανόησης, μιὰ πλέρια ἀντίληψη τῆς τραγωδίας ποὺ κάρφωσε ἔνα φυσικὰ μᾶλλον φτηνό πλάσμα στήν ἄκρη τῆς ἀβύσσου:

I stand like a deserted church
That would much rather be
A garden with a hopping bird
Or with a humming bee.

I did not want eternity,
I only begged for time:
In the trim head of chastity
The bells of madness chime . . . *

Οἱ στίχοι αὐτοὶ δίνουν μιὰν ἴδεα ὀλάκαιρου τοῦ ποιήματος. Αὐτὴ ἡ βαθύτητα, αὐτὴ ἡ κατανοητική, βαθειά διαπεραστική ματιά, αὐτὴ ἡ συμπάθεια ποὺ δὲν εἶχε τίποτα τὸ ξένο, γιατὶ ἔσμιγε τὴν ἐσωτερή ζωή τοῦ ποιητὴ μὲ τοῦ θέματός του, ἔκαμε τὸν Καπετανάκη μεγάλο κριτικό. Τὰ μαρτύρια τοῦ Ντοστογιέφσκι (ἡ δδύνη τῶν σκοταδιῶν ἀπ' ὅπου πρέπει νάρθει τὸ φῶς), οἱ φόβοι, τὸ σκουλήκι στὴ ρίζα τοῦ Στέφαν Γκεόργκε— αὐτὰ δλα τὰ ὑπόφερε καὶ τὰ κατανοοῦμε σὰ νὰ τὰ εἶχε ζήσει μέσα στὴ ζωή του. Στὸ δοκίμιο του γιὰ τὸν Ντοστογιέφσκι (New Writing and Daylight: Χειμώνας, 1943 - 4) ἔγραψε: «Μᾶς λέγεται στὸ βιβλίο τοῦ 'Ιώβ πῶς δταν μιὰ φορά ὁ Θεὸς παίνευτηκε στὸ Σατανὰ γιὰ τὴν «τελειότητα καὶ τὴν εὐθύτητα» τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς, ὁ Σατανάς παρατήρησε: «Δὲν ἔφτιασες μιὰ μάντρα γύρω του καὶ γύρω στὸ σπίτι του καὶ γύρω ἀπὸ ὅτι ἔχει ἀπ' δλες τὶς πλευρές;... Μὰ ἀπλωσε τώρα τὸ χέρι σου καὶ πείραζε δλα δσα ἔχει καὶ θὰ σὲ βλαστημῆσει κατάμουτρα».

«Υπάρχουν δυὸς λογιῶ συγγραφεῖς. Αὐτοὶ ποὺ ἔχουν τὸν κόσμο τους προφυλαγμένο ἀπὸ μιὰ μάντρα καὶ ποὺ οἱ ἀλήθειές τους δὲν ἔχουν κανένα χαραχτήρα διφορούμενο κι' αὐτοὶ ποὺ δὲν κόσμος τους δὲν εἶναι προφυλαγμένος ἀπὸ τίποτα ἐνάντια στὶς δυνάμεις τοῦ χάους καὶ ποὺ μοιραῖα οἱ ἀλήθειές τους θὰ εἶναι διφορούμενες, ἀφοῦ, γι' αὐτοὺς, δὲν ὑπάρχει γραμμὴ διαχωριστικὴ ἀνάμεσα στὰ πράμματα ποὺ ὑπάρχουν καὶ τὰ πράμματα ποὺ δὲν ὑπάρχουν. Η Τζάϊην

* Στέκουμει σὰν μιὰ ἔρημη ἐκκλησιά ποὺ θὰ προτίμεις νὰ ήταν Ενας κῆπος μ" Ενα πηδηχτὸ πουλὶ ή μὲ μιὰ μέλισσα ποὺ ζουζουνάει.

Δὲ θέλησα τὴν αἰωνιότη,
Παρακάλεσσα μονάχα γιὰ καιρό:
Στὸ σιγυρισμένο κεφάλι τῆς ἀγνότητας
Οἱ καμπάνες τῆς τρέλλας χτυπᾶν . . .

"Ωστεν εἶναι ἔνα τυπικό παράδειγμα τῆς πρώτης, δὲ Ντοστογιέφσκι τῆς δεύτερης ὁμάδας τῶν συγγραφέων».

Ο Καπετανάκης ἀνῆκε στὴ δεύτερη κατηγορία. Δὲν ὑπάρχει τίποτα τὸ ἄνετο καὶ τὸ γλυκὸ μεσ' τὸ ἔργο του.

Πάντα, στήν κριτική του, ὑπάρχει μιὰ καταπληχτικὴ δύναμη ποὺ φωτίζει.

«Η Ισορροπία», ἔγραψε στὸ «Μιὰ ματιά στήν Αγγλικὴ Ποίηση» (Penguin New Writing, ἀριθ. 19) «εἶναι τὸ μυστικὸ τοῦ ἀγγλικοῦ πνεύματος». Προοθέτει, δμως, πῶς «ὅλοι οἱ μεγάλοι "Αγγλοι ποιητές διατάραξαν τὴν Ισορροπία ποὺ βγάνει ἀπ' τὸ πνεύμα τῆς γλώσσας τους. 'Η δύναμη στήν ποίηση ἀρχίζει μὲ τὴν ἀγωνία».

Αὐτὸς ὁ νέος μὲ τὴ μεγάλη κι' δλόφωτη ψυχὴ καὶ τὶς μεγάλες ἀρετές, ποὺ εἶχε τόσα νὰ χάσει, ποὺ εἶχε βέβαια ἔνα μεγάλο μέλλον, φαίνεται σὰν τὴν ἐπιμονὴ τῆς νεότητας ποὺ πάλαιψε μὲ τὸ θάνατο πάνω σὲ σιδερένιο ἀλῶνι... Πόσο χαραχτηριστικὸς εἶναι ὁ τόπος τῆς πάλης... Κι' αὐτός, τὸ ίδιο, ἔδειξε αὐτὸς τὸ εὐγενικὸ θάρρος μπροστὰ στὸ θάνατο, αὐτὴ τὴ βαθειά σοφία ποὺ ἔβλεπε πέρα ἀπ' τὸ σκοτάδι ποὺ ἔρχονταν.

Τὶ κι' ὀν «ὅλη μας ἡ ἀγάπη

"Εγίνεν ένας στείρος πυρετός ;»

καθὼς ἔγραψε στὸ τελευταῖο σὲ μπληρωμένο ποίημα τῆς ζωῆς του, «Τὰ νησιά τῆς Ελλάδας» :

*The sun is not in love with us,
Nor the corrosive sea,
Yet both will burn our dried-up flesh
In deep intimacy*

*With stubborn tongues of living death
And heavy snakes of fire
Which writhe and hiss and crack the Greek
Myth of the singing lyre.*

*The dusty fig-tree cries for help,
Tho peasants kill one snake,
While in our rocky heart the Gods
Of marble hush and break.*

*After long ages all our love
Became a barren fever,
Which makes us glow in martyrdom
More beautiful than ever.*

*Yet when the burning horses force
Apollo to dismount
And reet with us at last, he says
That beauty does not count».*

* «Ο ἥλιος δὲν εἶνε ἀρωτευμένος μαζί μας Μηδὲ ἡ διαβρωτικὴ θάλασσα Κι' δμως κι' οἱ δυὸς θὰ κάψουν τὸ ξεραμένο κρέας μας Βαθειά σμιγμένοι.

'Έδω πάλι μεταχειρίζεται τή μορφή 8 - 6, 8 - 6. Είναι όμως ένα παράξενο, ωραίο ποίημα μὲ τήν άγρια κι' όμως άμνησικακή λύπη του, τήν τραγική του προσωποποίηση. Μέσα σ' αύτό μᾶς λέει πώς δλα είναι μάταια—ή άγαπη μας κι' ή ζωή κι' ό θάνατος τού ήλιου. 'Ακόμα και τὰ ήρωϊκά μας πά-

Μ' έπιμονες γλώσσες δρυμηροῦ θανάτου
Καὶ βαρειὰ φίδια φωτιᾶς
Ποὺ μαραίνουν καὶ σφυρίζουν καὶ σαγιζουν ἵτὸν Ἑλ-
ληνικό
Μῦθο τῆς τραγουδιστῆς λύρας.

"Η σκονισμένη συκιά φωνάζει βοήθεια,
Δυσ χωριάτες ακοτώνουν ένα φίδι
"Ένω στὶς βραχώδεις ψυχές μας οἱ Θεοὶ¹
"Από μάρμαρο σωπαίνουν καὶ σπάζουν.

θια είναι μάταια.

Κι' όμως εἶχε τὸ ψηλὸ κι' εὐγενικὸ πνεῦμα
"Ελληνας ήρωα. Αὐτὸ δὲ θά χαθεῖ γιὰ μᾶς.

Γιὰ τήν ἀπώλεια τῶν ποιημάτων ἔκεινων
ποὺ δὲ θὰ γραφοῦν ποτὲ δὲν ἐμπιστεύομαι
τὸν ἑαυτό μου νὰ μιλήσω.

Μεταφρ. ΑΛΕΞ. Σ. ΒΕΡΝΟΓΛΟΥ

"Υστερ' ἀπὸ μακροδις αἰῶνες δλη μας ή άγαπη
"Ἔγινεν ένας στείρας πυρετός
Ποὺ μᾶς κάνει νὰ λάμπουμε σὲ μαρτύριο
Πιὸ ωραῖο δπὸ ποτέ.

Κι' όμως δταν τὰ ξαναμμένα σλογα κάνουν
Τὸν Ἀπόλλωνα νὰ ξεπεξέψει
Καὶ νὰ ξεκουραστεῖ ἐπὶ τέλους μὲ μᾶς, λέει
Πώς ή δμορφιά δὲν έχει σημασία.»

